

Andrejew Adolf

**DZIEJE KAPLICY ŚW. ANNY
w JELENIEJ GÓRZE DO MAJA 1945 R.**

SZKIC HISTORYCZNO-ARCHITEKTONICZNY

Jelenia Góra 2001

Spis treści

Spis treści.....	1
Wstęp.....	2
Stan obecny	4
Fortyfikacje miejskie	10
Początki kultu św. Anny na terenie Jeleniej Góry	15
Czasy reformacji.....	16
Pod pruskim berłem.....	24
Jeleniogórcy starokatolicy.....	33
Zakończenie	42
Przypisy	45
Bibliografie	57
A. Materiały rękopiśmienne	57
B. Źródła drukowane.....	58
C. Czasopisma	59
D. Drukowane kroniki Jeleniej Góry	60
E. Opracowania.....	61

Wstęp

Miejscem spotkań religijnych jeleniogórskich katolików jest stojąca przy ruchliwym trakcie, w centrum miasta, kaplica pw. św. Anny. Jest ona kościółkiem filialnym dla miejscowego kościoła parafialnego pw. Św. Erazma i Pankracego. Odwiedzają ją nie tylko jeleniogórzanie, ale także turyści z bliska i z daleka. Niestety, do tej pory obiekt ten nie doczekał się wnikliwej monografii historyczno-architektonicznej.

Szczegółowe wiadomości o aktualnym stanie zachowania kaplicy zamieszcza Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa oraz Karta ewidencyjna zabytków ruchomych tego obiektu¹.

Podstawowe wiadomości o przeszłości kaplicy można znaleźć w kronikach jeleniogórskich dziejopisów: M. D. Zellera, J. D. Hensla³, J. K. Herbst⁴, i M. Vogta⁵, w przewodniku po kościele parafialnym w Jeleniej Górze i okolicznych kościołach: Dziwiszowie, Jeżowie Sudeckim, Madejowej i na Zabobrze (Strupicach), autorstwa H. Hoffmana⁶ oraz w powojennym opracowaniu historycznym dziejów kościołów i kaplic Jeleniej Góry⁷.

Informacje, dotyczące czasu powstania kaplicy, zamieszcza także H. Neuling⁸ w swym opracowaniu o śląskich fundacjach kościelnych z XIII - XVI wieku oraz A. Meier⁹ w obszernym studium z dziejów Kościoła na Śląsku w średniowieczu, wiadomości zaś o początkach kultu św. Anny na terenie Jeleniej Góry podaje również wspomniany A. Meier¹⁰ oraz B. Piechota¹¹ w Roczniku Teologicznym Śląska Opolskiego, z roku 1970.

Interesujące wzmianki o obronnym i sakralnym charakterze kaplicy w odległej przeszłości można znaleźć w szkicu historycznym E. Szczepańskiego¹², o fortyfikacjach miejskich Jeleniej Góry w średniowieczu.

Opisy prac remontowych, prowadzonych na zewnątrz i wewnątrz kaplicy, poczynając od początków XVIII wieku do połowy upływającego stulecia, zamieszczają zachowane w Archiwum Państwowym w Jeleniej Górze materiały rękopiśmienne¹³. Uzupełnia je także wnikliwe studium architektoniczno-historyczne o Bramie Wojanowskiej G. Grundmana¹⁴.

O istniejących przy kaplicy w odległych stuleciach fundacjach mszalnych, jej wewnętrznym wystroju oraz znajdujących się w niej paramentach liturgicznych, informują zachowane w Archiwum Państwowym w Jeleniej Górze przekazy rękopiśmienne¹⁵.

Podstawowym źródłem do poznania dziejów kaplicy, od lat siedemdziesiątych XIX stulecia aż do zakończenia II wojny światowej, jest codzienna prasa jeleniogórska z lat 1872-1914¹⁶.

Można mieć jedynie nadzieję, że ten skromny szkic historyczno-architektoniczny zostanie w przyszłości poszerzony o nowe fakty w oparciu o dodatkowe materiały archiwalne, drukowane źródła oraz wiadomości prasowe nieznane autorowi niniejszego opracowania.

Stan obecny

Przylegająca do Bramy Wojanowskiej i Wieży Miejskiej masywna budowla, o cechach typowej rotundy, stoi na ruchliwym trakcie przy zbiegu ulic Bankowej i M. Konopnickiej, zajmuje ona kubaturę 1637,817 m².

Ściany tego obiektu od strony północnej i południowej są płaskie, a od południowego wschodu lekko zaokrąglone, otoczone odkrytym murem. Na wysokości 2 metrów wspomnianych stron jest ułożony okap z dachówek o szerokości 70 cm. Podobny element budowlany umieszczony jest od strony północnej, na wysokości 70 cm od podłoża.

Za materiał budowlany wykorzystywano najprawdopodobniej powszechnie występujące na terenie Sudetów Zachodnich skały, jak: granity, gnejsy, piaskowce. Tego ostatniego użyto przy wykonywaniu portalu i futryn głównego wejścia, obramowań okiennych, otworów strzelniczych i strzelinowych. Nie jest wykluczone, że budowniczowie posługiwać się mogli kamieniem polnym, a nawet wykorzystywać zwykły gruz, pochodzący z rozbiórek zabudowań miejskich. Widoczny u podstawy muru od strony południowo-wschodniej krzyż pokutniczy nasuwa przypuszczenie, że i tego rodzaju materiał był używany przy jego wzmocnianiu.

Budowla ta od południowego wschodu - aż do jej końca od południowej strony - jest otynkowana na wysokość 2 metrów od podłoża. Natomiast północna ściana jest pokryta nim w całości. Dodatkowo jest wzmocniona dwoma przyporami o wym. 165 x 100 cm. Sięgają one do wysokości dolnych futryn okiennych.

O obronnym charakterze obiektu świadczą otwory strzelnicze

o wym. 22 x 25 cm, które mają kształt tzw. kluczy. Umieszczone są w prostokątnych, piaskowych płytach. Niestety, podczas ostatniego remontu wiele z nich zostało zamurowanych. Zachowało się ich zaledwie sześć: cztery od strony południowej, a dwa pozostałe od południowego wschodu.

Do południowej strony obiektu i Wieży Miejskiej przylega niepokąźnych rozmiarów pomieszczenie, które aktualnie pełni funkcję zakrystii.

Omawiana budowla jest przykryta dwuspadowym dachem z naczółkiem trójbocznym od strony południowo-wschodniej. Przy wznoszeniu drewnianej więźby dachowej zastosowano konstrukcję stolcowo-wieszarową. Do budowy sklepienia użyto cegły.

Pośrodku kalenicy umieszczona jest trójkondygnacyjna wieżyczka barokowa. Jej podstawę tworzy otynkowany mur z okapem. Na nim znajduje się pomieszczenie ażurowe z ośmioma arkadami. Jego górną część wzmacnia wąski okap. Ponad nim osadzony jest ośmioboczny hełm, przykryty blachą miedzianą, z wyraźnie widoczną zieloną patyną. W górnej części hełmu umocowana jest ostrosłupowa iglica, zwężająca się ku górze. Jest ona zakończona niewielkich rozmiarów kulą powleczoną blachą miedzianą. Całość wieńczy choraągiewka z wyrytą datą 1709.

Do wnętrza omawianego obiektu prowadzą dwuskrzydłowe drzwi o wym. 2,45 x 2,00 cm. Obie połowy drzwi łączy pilaster z główką aniołka w jego górnej części. Drzwi posiadają liczne płycizny i kwadratowe pola. Na ich obu częściach są wyrzeźbione greckie litery „Alfa” i „Omega”, symbole ewangelicznego początku i końca. Bogato profilowany portal przykrywa trójkątny, barokowy tympanon. W jego głębi jest umieszczona łacińska dedykacja „Na chwałę wielkiej babki Chrystusa, świętej Anny - wzniesiona”. O sakralnym charakterze tego

obiekty świadczy okazałych rozmiarów tablica umieszczona na północnej ścianie, o następującej treści: Kościół rzymskokatolicki pw. św. Anny.

Wchodząc do wnętrza kaplicy, pokonać należy różnicę 80-ciu centymetrów, dzielącą chodnik od posadzki. Pierwotnie wysokość posadzki była przypuszczalnie na jednym poziomie z nawierzchnią ulicy. Liczne prace budowlane, prowadzone w minionych stuleciach, spowodowały zapewne podniesienie się poziomu ulicy o wspomnianą wysokość. Przypuszczenia w tym zakresie potwierdziły wyniki prac budowlanych o charakterze badawczo-archeologicznym, prowadzone w obrębie Bramy Wojanowskiej oraz przy samych murach kaplicy od strony północnej, od sierpnia do końca grudnia 1997 roku. Podczas wspomnianych prac, na głębokości 80-ciu centymetrów natrafiono na nieczynny rynsztok - kanał znajdujący się na tym samym poziomie co posadzka¹⁸. Do wnętrza prowadzą cztery schody. Każdy stopień ma wysokość 20 cm. Są one wykonane z piaskowca. Rodzaj przedsionka tworzą wahadłowe drzwi o wym. 3,42 x 3,13 x 113 cm. Są usytuowane wewnątrz kaplicy, przy schodach.

Wysokość od posadzki do najwyższego punktu na sklepieniu szacuje się na ok. 9,50 m. Szerokość zaś w najwęższym miejscu wynosi 7,50 m (pod chórem). W rejonie absydy szerokość wynosi ok. 9 m. Długość od absydy do ściany przy Wieży Miejskiej ma 17,50 m. Grubość murów ocenia się na ok. 1,50 m. Powierzchnię użytkową, wnętrza kaplicy wraz z zakrystią szacuje się na ok. 235,4 m².

Strop ma kształt trójprzęsłowego sklepienia kolebkowego z lunetami spływającymi na przyściennie pilastry. Przy posadzce pilastry mają wym. 83 x 30 cm. Jest ich sześć: trzy po stronie północnej i trzy po południowej. Ich kapitele są profilowane za pomocą ciągłych równoległych żłobków o stałym wykroju.

Ściany są przeprute wysoko umieszczonymi sześcioma rozglifionymi oknami o różnych wymiarach. Płaskie parapety okien o długości 1,26 m są spadziste i nachylone do wnętrza.

Żelazna kuta krata o wym. 3,80 x 4,30 m oddziela podchórze od całości. W tej części kaplicy znajdują się drewniane schody, prowadzące na chór oraz drugie zamurowane, prowadzące do Wieży Miejskiej. Od południowej strony umieszczone jest niewysokie wejście do zakrystii. Prowadzą do niej prostokątne i niskie drzwi o prostym portalu wykonanym z piaskowca. Jej wnętrze ma również sklepienie kolebkowe z lunetami. Światło do niej wpada przez wąskie okno przebite na zewnątrz. Posadzka w niej jest wykonana, podobnie jak w całym pomieszczeniu kaplicowym, z oszlifowanych płyt granitowych w ciemnej tonacji.

Na wewnętrzny wystrój liturgiczny kaplicy składają się: rzadko spotykana kompozycja malarska (fresk) przedstawiająca iluzjonistyczne zarysy architektury ołtarza. Czas powstania tej polichromii jest dokładnie nieznany. Z pism rady miejskiej Jeleniej Góry do miejscowego urzędu parafialnego, datowanego na 20 września 1838 roku wynika, że autorem tego malowidła miał być bliżej nieznany z imienia i miejsca zamieszkania malarz artysta o nazwisku - Meyer¹⁹. Ponadto władze miejskie Jeleniej Góry we wspomnianym piśmie informują ówczesnego proboszcza jeleniogórskiego, że one zleciły, Meyerowi konserwację znajdującego się we wspomnianej kaplicy bocznego ołtarza i renowacji bliżej nieokreślonych figur z tego pomieszczenia. Renowacja figur miała polegać na pomalowaniu tychże białą farbą olejną i powleczeniu ich elementów złotem.

Iluzjonistyczne malowidło jest umieszczone w zagłębieniu absydy od południowo-wschodniej strony, które przedstawia postać Matki Boskiej w pozycji siedzącej z Dzieciątkiem Jezus na kolanach. Obok niej stoi Jej matka św. Anna. Za plecami Bogurodzicielki wi-

doczne są sylwetki św. Józefa i Joachima. Oramowanie polichromii stanowią kolumny i stojące obok nich lekko zarysowane kształty lizen. Kapitele kolumn i lizen posiadają bogato rozbudowane głowice w stylu korynckim. Fresk zwieńcza okazały kartusz z łacińską dewizą:

„Salve parens sanctissima
sacro beata coniuge
sacratiora filia
nepote sacratissimo”

Bądź pozdrowiona św. Matko, błogosławiona przez Twojego św. męża, najświętszą córkę i najświętszego wnuka.

Górną część fresku zamyka malowidło, przedstawiające majestatyczną postać Boga Ojca w pochylonej pozie, w otoczeniu aniołków, wskazującego na Świętą Rodzinę i rodziców Najświętszej Maryi Panny. Całość omawianego malowidła ściennego jest wykonana w tonacji brązów, szarości i zgaszonych czerwieni z małymi plamami błękitów i zieleni szat.

Przed tą kompozycją malarską stoi prosty w swym wyglądzie architektonicznym jednokondygnacyjny ołtarz, o drewnianej konstrukcji.

W bliskiej odległości od ołtarza jest usytuowana przyścienna ambona. Czas jej powstania datuje się na ok. 1715. Brak jest natomiast jakichkolwiek wiadomości o jej wykonawcy. Na ambone prowadzą schody z balustradą. Trójboczny kosz jest umocowany do przylegającego muru. Jego nasadę tworzy nieznacznej długości element architektoniczny w formie ostrosłupa. Kolorem dominującym jest biel. Na ścianie, na zapiecku stoi bliżej nieokreślona postać kobieca w pozie kontrapostu. Nad baldachimem umieszczone są trzy postacie aniołków - amorków.

W płyciznach w dwóch owalnych plakietkach na zewnątrz kosza ambony widoczne są postacie: Księcia Apostołów z atrybutami swej władzy - kluczami na tle zalesionego krajobrazu oraz osoba św. Jana Chrzciciela ubranego w skórę i trzymającego w prawej ręce muszlę. Na balustradzie widoczna jest także podłużna plakietka, przedstawiająca bez wyraźnych szczegółów identyfikacyjnych postać kobietą z krzyżykiem. Przed nią leży otwarta księga oraz ludzka czaszka. Całość trzech plakietek jest utrzymana w kolorystyce ciemnych barw z przewagą brązów i ugrów.

Przy ambonie stoi chrzcielnica, pochodząca najprawdopodobniej z początków ubiegłego stulecia. Jest osadzona na ośmiobocznie profilowanej kostkowej podstawie ze ściankami zdobionymi, pionowymi wklęsłkami. Jej trzon ma kształt klepsydry, ośmiobocznie, poprzecznie fazowany i zdobiony opaskami o średnicy otworu wynoszącego 45 cm, głębokości 6 cm i wysokości 102 cm. Misa jest płaska, półkolistą. Chrzcielnica została wykonana najprawdopodobniej z piaskowca.

Przed ołtarzem zawieszona jest wieczna lampka. Jej nasada jest kształtu stożkowatego i wykonana została przypuszczalnie z żeliwa. Umocowana jest na trzech łańcuszkach z płaskich sztabek, przeplatanych podwójnymi kółkami. Stożkowata podstawa wiecznej lampki jest zwieńczona talerzem sześciobocznym o ażurowych ściankach z motywem krzyża oraz promieniami między ramionami. Wewnątrz stożkowatej nasady umieszczony jest walcowaty, szklany czerwony klosz.

W pewnej odległości, ale na linii wiecznej lampki, znajduje się umocowany u sklepienia świecznik - pająk czterokondygnacyjny. Od góry do dołu umocowane są na linii metalowej - cztery małe kulki. Poniżej ostatniej kulki umocowanych jest 12 fajkowatych ramion, za-

kończonych elektrycznymi świeczkami. Czas powstania świecznika datuje się na połowę ubiegłego stulecia.

Na chórze znajdują się niekompletne i nie nadające się do użytku liturgicznego organy. Nabożeństwa w kaplicy są odprawiane przy akompaniamencie przenośnych, elektronicznych organów. Na istniejącym prospekcie organowym brak jakichkolwiek znaków identyfikacyjnych. Prospekt ma bogatą snycerkę. Jest wykonany w ciemnobrązowej tonacji.

Na emporze chórowej uwagę zwiedzającego przyciąga balustrada, składająca się z bogato profilowanych balasek - tralek. Tego rodzaju element architektoniczny określa się terminem „balustrada tralkowa”. Część środkowa balustrady jest lekko wybrzuszona półkoliście.

Wystrój wewnętrzny uzupełniają dodatkowe elementy. Należą do nich: pięć mosiężnych kinkietów, umocowanych w górnych częściach pilastrów. Są one zaopatrzone w sześć elektrycznych świeczek. Po stronie ambony, na północnej ścianie, wisi niewielkich rozmiarów obraz matki Boskiej Łaskawej z Krzeszowa. Dla wygody wiernych wykonano dziesięć ławek.

Wokół całego wnętrza kaplicy zainstalowano kanały wentylacyjne. Umożliwiają one swobodny przepływ powietrza i prawidłowy proces osuszania podmokłych fundamentów. Temperaturę pokojową we wnętrzu kaplicy zapewniają grzejniki akomodacyjne.

Fortyfikacje miejskie

Kaplicę pw. św. Anny można bez wątpienia zaliczyć do najstarszych obiektów architektonicznych na terenie naszego miasta. Rotun-

dowy kształt, znaczna grubość murów i widoczne w jej ścianach otwory strzelnicze wskazują, że budowla ta w odległych stuleciach wchodziła zapewne w skład umocnień obronnych miasta.

Jelenia Góra, podobnie jak inne miasta śląskie, posiadała bliżej nieokreślone obwarowania już na początku XIV stulecia²⁰. O ich istnieniu wspomina dokument księcia Henryka jaworskiego z 29 lipca 1341 roku²¹. Przekaz ten jednakże nie podaje żadnych informacji o ich konstrukcji, jak również i o materiałach, z których zostały one wykonane.

Mury obronne musiały być zapewne systematycznie wzmacniane przez cały XIV wiek, skoro mieszczanie jeleniogórscy trzykrotnie 13, 17 i 19 września 1427 roku odparli zmasowane ataki bitnych oddziałów husyckich²². Miasto przy końcu XV wieku musiało mieć dobry (sprawny) system umocnień, skoro o nich wspomina Bartłomiej Stenius (13475-1522)²³. w swym opisie geograficznym Śląska. Odnotował on w nim „Jelenia Góra choć jest małym miasteczkiem, to jednak jest wybornie opasana”. Jeleniogórskie fortyfikacje budziły podziw u Pankracego Vulturinusa²⁴, mnicha augustiańskiego rodem z Jeleniej Góry z powodu ich doskonałości pod względem wojskowym. Vulturinus w swym poetyckim opisie topograficznym rodzinnego miasta zanotował „Jelenia Góra opasana wokół podwójnym murem”. Szacunek dla umocnień miejskich Jeleniej Góry miał Kaspar Schwenckfeldt (1563-1609)²⁵, lekarz miejski Jeleniej Góry w latach 1593-1604. W swej monografii o uzdrowisku Cieplice Śląskie odnotował „miasto było otoczone podwójnym murem i fosą”.

Według zachowanej mapy topograficznej Jeleniej Góry z roku 1787²⁶, umocnienia miasta, składające się z podwójnych murów, przebiegały wzdłuż ulic: Bankowej, placu kardynała Stefana Wyszyńskiego, Podwale, Jeleniej, aż do wylotu ulicy M. Konopnickiej, gdzie aktualnie stoi Brama Wojanowska.

Wysokość muru wewnętrznego wynosiła ok. 8 metrów. Grubość muru zewnętrznego szacowana na ok. 0,6 metra, a jego wysokość wahała się od 2,2 do 2,5 metra.

Dodatkowym wzmocnieniem miejskich fortyfikacji były półkoliste lub cylindryczne budowle określone terminem - basteje. Basteje jako jeden z wielu elementów średniowiecznych umocnień po raz pierwszy zaczęto wznosić we Włoszech w latach 40-tych XV wieku²⁷. Najczęściej były umieszczone przed linią zewnętrznego muru.

Na Śląsku basteje zaczęto budować w latach 70-tych wspomnianego stulecia. Najstarsze z nich powstały we Lwówku Śląskim, Legnicy, Świdnicy i Wrocławiu, w latach 1475-1480²⁸. Murów jeleniogórskich dodatkowo broniło 36 bastei²⁹. Wzniesiono je zapewne w latach 80-tych XV stulecia. 13 z nich były usytuowane przy ulicy Bankowej. Biegły one od obecnej Bramy Wojanowskiej aż do wylotu ulicy Długiej. Kolejnych 9 umieszczonych było przy placu kardynała S. Wyszyńskiego - od wylotu ulicy Długiej aż do Wieży Zamkowej, przy wylocie ulicy Jasnej. Pozostałe 14 rozmieszczonych było, począwszy od ulicy Podwale, poprzez ulicę Jelenią aż do miejsca, gdzie stoi Brama Wojanowska. Ustawiono je w odstępach, wynoszących od 22 do 27 metrów.

Po wielu przebudowach miejskich w XVIII i XIX wieku, do naszych czasów ze wspomnianych 36 bastei ocalała jedynie ta, która znajduje się u wylotu M. Konopnickiej.

Według Jana Rotha³⁰, biskupa wrocławskiego basteja ta zlokalizowana w pobliżu Bramy Wojanowskiej była częścią składową umocnień fortyfikacyjnych. Służyła ona jako strażnica. Od bliżej nieokreślonego czasu jej wnętrze było przystosowane do sprawowania czynności liturgicznych. Z listu biskupa Rotha do proboszcza jeleniogórskiego Jana Waltera datowanego 8 maja 1505 roku wynika, że

wspomniana strażnica od połowy XV wieku pełniła rolę kaplicy poświęconej św. Annie³¹.

W następstwie gwałtownej wichury, jaka rozszalała się nad Jelenią Górą 4 grudnia 1480 roku, basteja została poważnie uszkodzona przez spadające odłamki z górnej części Wieży Miejskiej³². Dewastacja bastei była jedną z przyczyn zaniku kultu św. Anny na terenie Jeleniej Góry. Próby jego reaktywowania podjął się przy końcu XV wieku bliżej nieznany mieszkaniec Jeleniej Góry, Gabriel Lothar. Podobnie, jak wielu członków rady miejskiej Lothar wystosował pisemną prośbę do ówczesnego biskupa wrocławskiego Jana Rotha w tej sprawie³². Biskup wyrażając swą zgodę na propozycję Lothera zastrzegł, że wyłączne prawo do sprawowania czynności liturgicznych w odbudowanej bastei miało przysługiwać jedynie Janowi Walterowi i jego następcom³⁴. Troskę duszpasterską nad kaplicą biskup Roth powierzył proboszczom jeleniogórskim. Na mocy decyzji biskupa Rotha, ogólną pieczę nad nią miał sprawować wspomniany Lothar³⁵. Ten ostatni był inicjatorem odbudowy zniszczonej bastei. W imieniu jeleniogórskiego mieszczaństwa zawarł on, w bliżej nieokreślonym czasie, umowę z tutejszą radą miejską na odbudowanie nieczynnej od 1480 roku wspomnianej budowli³⁶.

Prace przy jej odbudowie trwały w latach 1505-1514. O zakończeniu ich informuje data 1514, która jest umieszczona na marmurowej płycie, na zewnętrznej ścianie kaplicy od południowego wschodu. Brak jakichkolwiek źródeł nie pozwala na podanie daty jej poświęcenia, a więc oddania do kultu religijnego. Z relacji O. Meiera³⁷, historyka Kościoła na Śląsku wiadomo, że kaplica począwszy od 1517 roku posiadała ołtarz dedykowany św. Annie. Można jedynie domniemywać, że wewnątrz bastei oprócz wspomnianego bliżej nieokreślonego ołtarza, było wyposażone w niezbędne paramenty, służące do sprawowania czynności liturgicznych.

Dla skłonięcia jeleniogórzan do odwiedzania wspomnianej kaplicy ówczesny proboszcz jeleniogórski - Stanisław Saur wyjednał u Stolicy Apostolskiej odpust³⁸ dla tych wiernych, którzy nabożnie odwiedzą kaplicę w dniach: św. Jana Nepomucena, Stanisława biskupa Szczepanowskiego, patronki kaplicy - św. Anny oraz w dniu Wielkiego Piątku. Ci którzy złożą ofiarę na potrzeby kaplicy, otrzymają 100 dni odpustu. Liczbę dni odpustowych podniósł o kolejne 40 dni następca Jana Rotha - Jan Turzo³⁹.

Takie połączenie funkcji sakralnej i obronnej nie było na Śląsku czymś wyjątkowym w średniowieczu. Podobne przykłady można było spotkać w Świdnicy, Strzegomiu, Lwówku Śląskim, Namysłowie czy Oleśnicy. Typowym przykładem budowli obronnej i jednocześnie Domu Bożego był kościół katolicki w Paczkowie i Lubinie. W tym ostatnim wieża wielkiego kościoła farnego była równocześnie częścią murów obronnych, miejskich⁴⁰.

Umieszczenie kaplic w bastejach na Śląsku w średniowieczu nie było rzadkością. Takie kaplice nosiły nazwę „kościółów bramnych”⁴¹. Budownictwo z tego zakresu na Śląsku podaje sześć przypadków. Cztery z nich znajdowały się w Świdnicy: pw. Św. Piotra, Wawrzyńca, Wolfganga i Małgorzaty⁴². Jeden z kościołów bramnych znajdował się w Strzegomiu pw. Sw. Antoniego⁴³ a kolejnym była kaplica pw. św. Anny w Jeleniej Górze.

Kościół bramne wznoszono najczęściej przed miastami (extra muros) lub przed wałami (ante valam). Odbýwały się w nich liturgie pogrzebowe, Msze św. wotywné, a nawet stanowiły zwykłe leprozoria dla osób chorych na zakaźne choroby⁴⁴.

Do naszych czasów, ze wspomnianych sześciu kościołów bramnych na terenie Dolnego Śląska, zachowało się załedwie dwa: w Strzegomiu i Jeleniej Górze. Kaplica w Strzegomiu pw. św. Antoniego jest miejscem, w której w każdą trzecią niedzielę miesiąca jest sprawowa-

na Msza św. w intencji osób uzależnionych od alkoholu i środków odurzających⁴⁵.

Podobny kościółek w Jeleniej Górze służy jako miejsce wiecznej adoracji Najświętszego Sakramentu i odprawiania Mszy św. wotywnych.

Początki kultu św. Anny na terenie Jeleniej Góry

Nabożeństwo ku czci św. Anny na terenie Śląska swymi początkami sięga pierwszej połowy XIII wieku⁴⁶. Jego propagatorami byli franciszkanie. Pierwsza kaplica, poświęcona tej świętej, powstała w Opolu 1309 roku przy tamtejszym klasztorze franciszkańskim. Renesans kultu tej świętej miał nastąpić dopiero w następnych latach XIV oraz XV i XVI wieku. Jego przejawem były powstające świątynie parafialne, kaplice i szpitale dedykowane św. Annie. W wieku XIV, XV i w początkowych latach XVI stulecia powstało ich łącznie 42. Na wiek XIV przypadło ich 20, na XV - 13, a XVI stulecie przyniosło ich 9⁴⁷. Wśród patronów sakralnych na Śląsku w wymienionych stuleciach, imię św. Anny było na 13 miejscu.

Z 42 dedykowanych obiektów sakralnych, poświęconych św. Annie 24 - to kościoły parafialne, 16 - było kaplicami, a dwa jedynie były szpitalami⁴⁸.

Wraz ze wznoszeniem wspomnianych obiektów, poświęconych św. Annie, budowano jednocześnie ołtarze ku jej czci. W latach 1368-1518 powstało ich na terenie Dolnego i Górnego Śląska 22⁴⁹. Wśród tych 22 był ołtarz w kościele parafialnym w Jeleniej Górze. Od 1477 roku jego altrystami byli bliżej nieznani duchowni - Jan Lamprich, Szymon Stobner i Jan Weiss⁵⁰.

O żywotności kultu św. Anny w Jeleniej Górze po roku 1514 świadczyła doroczna procesja, prowadząca od miejskiego kościoła parafialnego do kaplicy, w dniu jej patronki, tj. 26 lipca⁵¹. W wymienionym dniu „główna Msza św. była sprawowana we wspomnianej kaplicy”⁵².

Inną formą oddawania czci tej świętej przez Ślązaków były bractwa. Pierwsze z nich powstało w 1500 roku we Lwówku Śląskim, 1508 roku Jeleniej Górze, 1511 w Kozuchowie i Żaganiu oraz w roku 1506 trudnym do zidentyfikowania Lorenzendorfie⁵³.

Pobożność ludu śląskiego w oddawaniu czci tej świętej miała oparcie w autorytecie lokalnej władzy kościelnej. Gorącym czcicielem św. Anny był biskup wrocławski - Jan Turzo (1506-1520). Na zwołanym przez siebie w kwietniu 1509 roku synodzie diecezji wrocławskiej nakazał podległemu sobie duchowieństwu obchodzenie uroczystości w zdwojonym rycie. Decyzję w tej sprawie biskup Turzo motywował troską o większą i lepszą cześć dla św. Anny. Dzięki jej orędownictwu u Boga, zdaniem biskupa, mogła ona wyprosić spokojniejsze czasy dla kościoła na Śląsku⁵⁴.

Czasy reformacji

Śmierć księżnej Agnieszki, wdowy po księciu Bolku II, w lutym 1392 roku, zamknęła piastowski okres dziejów miasta i całego regionu jeleniogórskiego. Jelenia Góra weszła w skład korony czeskiej. Przejście pod bezpośrednią władzę czeskiego króla Wacława IV i jego następców nie zahamowało rozwoju gospodarczego miasta.

Przejawem wzrostu ekonomicznego Jeleniej Góry, było nabycie przez mieszczan jeleniogórskich, w roku 1502, prawa swobodnego

wyboru rady miejskiej. Podobny przywilej w owym czasie był udziałem jedynie większych i zamożniejszych miast śląskich.

Rozwojowi gospodarczemu miasta towarzyszył wzrost znaczenia politycznego i społecznego mieszczan jeleniogórskich na obszarze całej Kotliny Jeleniogórskiej. Po zatwierdzeniu przez wspomnianego Wacława IV przywileju prawa mili, zajmowania się przez mieszczan jeleniogórskich handlem i rzemiosłem, a także prawa wyłącznego handlu eksploatowaną w pobliskiej osadzie górniczej w Kowarach rudą żelaza, Jelenia Góra stała się najprężniejszym ośrodkiem miejskim na terenie Kotliny Jeleniogórskiej⁵⁵.

Przejawem dalszego wzrostu znaczenia mieszczan jeleniogórskich było nabycie przez nich prawa patronatu nad miejscowym kościołem parafialnym w roku 1520 od Franciszka Gryma, sekretarza króla czesko-węgierskiego Władysława Jagiellończyka, za sumę 3.000 dukatów. Transakcja ta została zatwierdzona przez syna Władysława Jagiellończyka - Ludwika 13 marca 1523 roku⁵⁶.

Stanowiska proboszczów jeleniogórskich na początku XVI wieku były obsadzone przez nominatów królewskich. Z protekcji Władysława Jagiellończyka proboszczami tutejszej parafii byli: Jan Sauermann w latach 1502-1510⁵⁷, Jan Walter w okresie od 1510 aż do swej śmierci 1517 roku⁵⁸ oraz wychowanek Akademii krakowskiej - Stanisław Saur⁵⁹, Ślązak rodem ze Lwówka Śląskiego. Stanowisko to . pełnił od 1517 do 1524 roku⁵⁸. Protegowani królewscy swoje stanowiska traktowali wyłącznie jako intratne prebendy. Saur - obok dochodowego jeleniogórskiego probostwa - był jednocześnie w posiadaniu dochodowych beneficjów przy katedrze wrocławskiej, kościele parafialnym w Nysie i kolegiacie raciborskiej. Podobnie jak Saueramnn, Saur stale przebywał we Wrocławiu. Jako doktor obojga praw: prawa kościelnego i cywilnego czynnie uczestniczył w życiu kościelnym i religijnym kurii wrocławskiej w okresie rządów biskupa Jana Turzo

i jego następców. Wzorem Saueramanna, Saur zarządzał parafią za pośrednictwem stale rezydującego w Jeleniej Górze wikariusza - Walentego Wincklera⁶⁰. Nominaci królewscy w zarządzaniu tutejszą parafią nie liczyli się z interesami miejscowej społeczności. Często dochodziło do wielu nieporozumień między nimi a mieszczanami na skutek różnic zdań w różnych sprawach. Przykładem w tym zakresie mógł być następca Saueramanna na urzędzie proboszcza jeleniogórskiego - Jan Walter. Prowadził on z miejscową radą miejską długotrwały spór w bliżej nieznanej sprawie⁶¹.

Zamożny i wpływowy jeleniogórski patrycjat był przychylnie nastawiony do wszelkich nowinek religijnych pochodzących z Wittenbergii. Zdecydowana większość mieszczaństwa jeleniogórskiego przyjęła wyznanie Marcina Lutra. Tutejsza rada miejska, wykorzystując swe uprawnienia w zakresie prawa patronatu nad miejscową świątynią parafialną osadziła w 1524 roku na urzędzie miejscowego proboszcza - kaznodzieję ewangelickiego ze Złotoryi - Jerzego Langnickela⁶². W ten sposób Jelenia Góra była jednym z pierwszych miast na Dolnym Śląsku, które przyjęły wyznanie protestanckie. Zapoczątkowało to okres reformacji na terenie Kotliny jeleniogórskiej.

Brak jakichkolwiek przekazów źródłowych nie pozwala na odtworzenie chronologii wydarzeń związanych z kaplicą św. Anny po roku 1516. można jedynie przypuszczać, że przy wzniesionym w 1517 roku⁶³ ołtarzu, poświęconym jej imieniu, były celebrowane Msze św. wotywnie, od dnia 26 lipca 1517 roku do 1524.

Kaplica, jako kościółek filialny tutejszej parafii, po objęciu urzędu miejscowego proboszcza przez J. Langnickela, przeszła w ręce jeleniogórskich ewangelików. Jeleniogórzanie nie byli zainteresowani kontynuowaniem dawnych tradycji kultu św. Anny z uwagi na to, że konfesja luterńska w swych podstawowych założeniach dogmatycz-

nych odrzucała jakiekolwiek nabożeństwo ku czci świętych pańskich. Należy przypuszczać, że wobec zaistniałej sytuacji religijnej w Jeleniej Górze po roku 1524, nabożeństwo ku czci św. Anny z biegiem czasu zanikło. Sam zaś obiekt stał przez wiele lat nieczynny.

Z relacji najstarszego dziejopisa Jeleniej Góry - M. D. Zellera wiadomo, że tutejsza rada miejska, w trosce o sprawy związane z pochówkiem mieszkańców miasta, nabyła w roku 1546 od miejscowego kupca - Marcina Thielscha⁶⁴ działkę, leżącą w bliskim sąsiedztwie Bramy Wojanowskiej. Teren ten przeznaczono na cmentarz. Nieczynną od wielu lat kaplicą, dawnym śląskim zwyczajem, zamieniono na kaplicę cmentarną.

Tym obiektem sakralnym zainteresował się Krzysztof Schilling⁶⁵, rektor miejscowego gimnazjum humanistycznego w latach 1563-1566. Jako gorący wyznawca nauki Jana Kalwina we wnętrzu tejże prowadził katechezę z zakresu podstawowych zasad wyznania ewangelicko-reformowanego (kalwińskiego). Wśród młodych słuchaczy był zapewne jeleniogórzanin - Samuel Wolf (1549-1591)⁶⁶, późniejszy renesansowy poeta, działający na terenie Rzeczypospolitej szlacheckiej, piewca czynów wojennych Stefana Batorego. Wolf w latach 1582-1584 był kierownikiem szkoły kalwińskiej w Lubartowie na Lubelszczyźnie. Działalność ewangelizacyjna Schillinga w propagowaniu podstawowych zasad kalwinizmu na terenie Jeleniej Góry nie znalazła akceptacji ze strony ewangelickiej rady miejskiej. Wrogie nastawienie tutejszej rady miejskiej doprowadziło do definitywnego opuszczenia Jeleniej Góry przez Schillinga w 1566 roku.

Obiekt ten, po opuszczeniu miasta przez wspomnianego Schillinga, zapewne w dalszym ciągu pełniła funkcję kaplicy cmentarnej. Sytuacja taka miała trwać aż do początków wojny 30-letniej (1618-1648). Kaplica poza swą podstawową funkcją, jaką było sprawowanie liturgii pogrzebowej, pełniła również rolę obronnej bastii. Już wkrótce

miało okazać się, jak ważna rola jej miała przypaść podczas kilkakrotnego oblegania miasta w okresie wojny trzydziestoletniej. Cenne informacje o losach tej bastei podczas wojny trzydziestoletniej podaje dokument z roku 1709 znaleziony podczas prac remontowych prowadzonych na wieżyczce kaplicy w roku 1783. Dotyczą one lat: 1622, 1634 i 1639.

Jesienią 1622 roku do murów miasta zbliżyły się oddziały lisowczyków w sile 32 chorągwi, liczących ok. 10.000 żołnierzy. Wojska te wywołały wielką trwogę wśród okolicznej ludności. Zaczęła ona się masowo chronić w obrębie murów miejskich. Jelenia Góra w krótkim czasie zaludniła się do tego stopnia, że w poszczególnych domach mieszkało od 50 do 150 osób. Watahy lisowczyków próbowały siłą wtargnąć do miasta, ale bohaterska obrona jego mieszkańców i sprawne umocnienia fortyfikacyjne uratowały życie strwożonym jeleniogórzanom. Nieproszeni goście, nie uzyskawszy żadnych gratyfikacji pieniężnych, zmuszeni byli odstąpić od dalszego oblegania miasta⁶⁸.

Niestety, mieszkańcy nie cieszyli się długo spokojem, bo już w styczniu 1627 roku do Jeleniej Góry wkroczyły wojska saskie pod wodzą pułkownika Franciszka Albrechta. Ich pobyt tutaj miał trwać 32 tygodnie⁶⁹.

Po oddziałach saskich, latem 1629 roku do Jeleniej Góry wkroczyły wojska cesarskie pod wodzą kapitana Pitza. Armia austriacka kwaterowała w jeleniej Górze od 11 listopada 1629 do Wielkanocy 1630 roku⁷⁰. W niedługim czasie, bo już 18 listopada 1633 roku, pojawił się w mieście mały oddział wojsk cesarskich pod wodzą pułkownika Spara, którego zadaniem było ukaranie mieszczan za umożliwienie zajęcia Jeleniej Góry przez wojska saskie w roku 1632. Podwładni Spara po splądrowaniu przedmieść i otrzymaniu od miejscowej

radę miejskiej kontrybucji w wysokości 10.000 talarów zdecydowali się na opuszczenie miasta⁷¹.

Po tych wydarzeniach, w mieście wybuchła zaraza. Ofiarą morowego powietrza padło 2.600 jeleniogórczan. Codziennie na miejscowym cmentarzu chowano po 60 zmarłych. Wśród ofiar szalejącej w mieście zarazy był również miejscowy lekarz miejski - Emrich i pewna liczba rajców⁷².

Miasto na początku października tego roku zajął kolejny ekspedycyjny korpus wojsk cesarskich. Żołnierze ci dokonywali masowych gwałtów na ludności cywilnej. Zajmowali się rabowaniem prywatnych domów mieszczan. Z ich rąk poniosło śmierć wielu mieszkańców Jeleniej Góry. Łupem plądrujących żołnierzy wagabundów padły nie tylko prywatne posesje mieszczan, ale także kosztowności zgromadzone w zakrystii miejscowego kościoła parafialnego oraz cenne dokumenty i inne precjoza, znajdujące się w jeleniogórskim ratuszu. Tragizm sytuacji mieszczan pogarszała panująca w mieście zaraza i szalejąca drożyzna⁷³.

Prawdziwym jednak kataklizmem dla miasta i dla losów wspomnianej bastei miały okazać się wydarzenia z roku 1634. 19 lipca wspomnianego roku przebywające w Jeleniej Górze oddziały austriackie w sile 2.000 żołnierzy, pod wodzą generała Hieronima Colleda, przystąpiły do systematycznego niszczenia miasta przez wzniecanie w jego różnych miejscach ognia. W ciągu trzech godzin pastwą szalejącego żywiołu padło 341 domów mieszkalnych, 56 stodół, wieża kościoła parafialnego i ratusza oraz bramy miejskie. O sile ognia świadczył fakt, że wiszące na wieży kościelnej dzwony uległy całkowitemu stopieniu. Szalejący pożar spustoszył również dawną kaplicę św. Anny i kaplicę św. Ducha. Miasto po opuszczeniu przez wojska dowodzone przez gen. Hieronima Colleda przedstawiało jedno rumowisko z wielkimi stosami popiołu⁷⁴.

Rok 1639, według zapisów wspomnianego dokumentu z 1709 roku, nie był łaskawy dla mieszczan i wspomnianej bastei. Od 20 lipca 1639 roku wojska austriackie, oblegające miasto, rozpoczęły wzmożone jego ostrzeliwanie. 23 lipca na Jelenią Górę spadło 11 granatów 28-funtowych (funt w owym czasie wynosił $\frac{1}{2}$ obecnego kilograma). Artyleria austriacka ostrzeliwująca miasto, była usadowiona na terenie obecnych ulic Na Skałkach i Wzgórza Partyzantów. W godzinach przedpołudniowych 6 września spadł grad kul zapalających. Część ich trafiła w ratusz i zabudowania mieszkalne w pobliżu kościoła parafialnego. Następnego dnia o godz. 1 w nocy, artyleria cesarska przypuściła zmasowany atak. Jedna z kul trafiła w dom leżący w bliskim sąsiedztwie wspomnianej bastei.

W następstwie 10-tygodniowego oblężenia Jelenia Góra wyglądała jak miasto widmo. Z 9.000 mieszkańców przeżyło oblężenie zaledwie 60 osób. Ewangelicka większość mieszkańców Jeleniej Góry w obawie przed represjami ze strony zwycięskiego generała Goltza, opuściła miasto, udając się na dobrowolną tułaczkę w kierunku Lwówka Śląskiego. Dawna kaplica św. Anny podzieliła los całego miasta⁷⁵.

Basteja ta, w następstwie szturmów z lat 1622, 1634 i 1639, uległa całkowitej dewastacji. Przez wiele dziesięcioleci była zupełną ruiną. W końcu przestała pełnić swe dotychczasowe funkcje obronne. Zubożałe władze miejskie z braku odpowiednich środków finansowych nie podejmowały żadnych prób odbudowy grożącej zawaleniem się bastei - rudery. Obiekt ten, jako dawna własność tutejszej parafii, przeszedł ponownie w posiadanie miejscowej gminy katolickiej w lipcu 1650 roku⁷⁶.

Po śmierci dotychczasowego katolickiego proboszcza - Franciszka Hubriga 6 kwietnia 1654 roku, parafią zarządzali tymczasowo jezuici, którzy przybyli do Jeleniej Góry w roku 1646. Stan ten trwał

do 2 kwietnia 1655 roku, kiedy to miejscowa rada miejska scedowała swoje prawo patronatu do tutejszej świątyni parafialnej na rzecz jezuitów. Jezuita byli w posiadaniu wspomnianej bastei od roku 1655. Nie podejmowali oni żadnych planów, zmierzających do odbudowy zdewastowanej bastei, ze względu na rozpoczętą w roku 1669 budowę swego konwikt, w miejscu obecnego klasztoru s. Magdalenek przy ulicy M. Kopernika. W zawartej z miastem umowie z 3 kwietnia 1669 roku przeznaczać mieli oni wszelkie dochody, płynące z parafii, na potrzeby budującego się konwikt, tym samym zaniedbywali niszczącą z roku na rok basteję. Po wygaśnięciu umowy, zawartej przez miasto z jezuitami w roku 1669, proboszczem parafii w 1672 został przybyły z Siedlęcina Jan Konstanty Panek. Podczas 36 lat sprawowania tego urzędu czas Panckowi upływał w dużej mierze na sporach kompetencyjnych z jezuitami mieszkającymi w Jeleniej Górze. Z tego względu podejmował on jedynie prace zabezpieczające na terenie zdewastowanej bastei. Potwierdza to dokument z roku 1708, znaleziony podczas prowadzonych robót budowlanych w dniu 2 września przy gałce na wieżycze kaplicy. Wspomniany dokument podaje informację, że 23 sierpnia 1697 roku⁷⁷ została założona nowa sztaba metalowa, podtrzymująca chorągiewkę wieżyczki. Dotychczasowa uległa znacznej deformacji. Przekaz ten podaje ponadto, że 13 września 1708 roku⁷⁸ zostało wymienione na nowe bardzo zniszczone pokrycie dachowe i założono nowy hełm. Znajdujący się w gałce dokument z 1708 roku, zawierał następującą informację; prace przy pokryciu dachu wykonali: mistrz budowlany niejaki Liehmerth i Voigdt. 11 października tego roku gałkę na wieżycze osadził majster - Tobiasz Hilbig⁷⁹.

Pod pruskim berłem

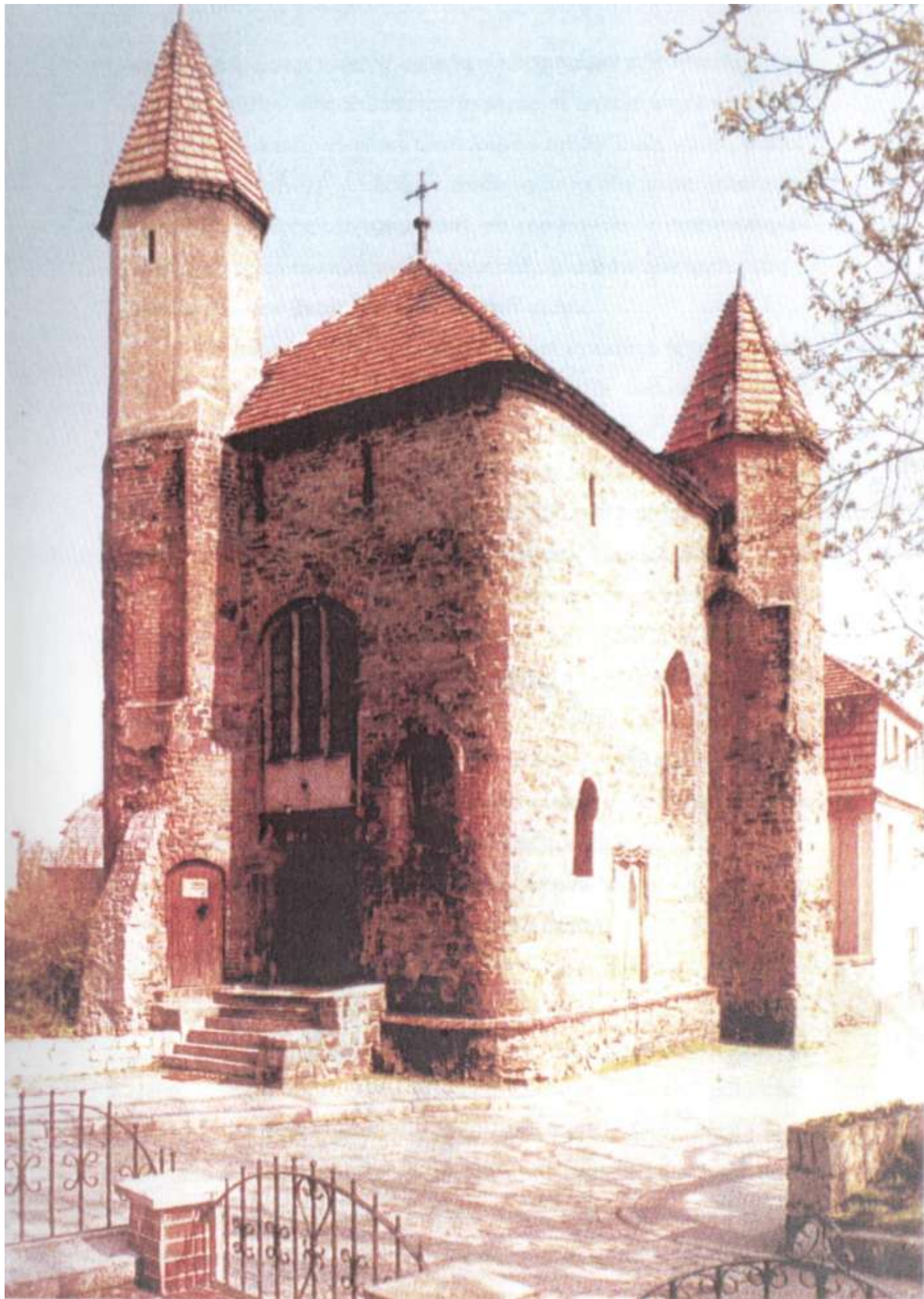
Władze miejskie wobec poważnych trudności finansowych spowodowanych wojną trzydziestoletnią nie były skłonne do wydatkowania poważnych sum na remont kompletnie zniszczonej bastei. Innym przypuszczalnym powodem niechęci władz miejskich w tej sprawie, mógł być fakt, że zdominowana przez rajców wyznania ewangelickiego rada miejska nie zamierzała wspomagać finansowo miejscowej gminy katolickiej w jej planach odbudowy wspomnianego obiektu.

Wobec faktu, że większość członków rady miejskiej była zdecydowanie przeciwna planom odbudowy zniszczonej bastei, grupa bliżej nieznanych jeleniogórskich katolików utworzyła w trudnym dziś do określenia czasie, fundację. O tej inicjatywie jeleniogórskich katolików można dowiedzieć się z relacji burmistrza jeleniogórskiego - Georga Wilhelma Ermricha z 4 lutego 1739 roku⁸⁰. Na jej czele stanął miejscowy mistrz szklarski - Bernard Reiffenauer oraz nieznany z imienia i nazwiska tutejszy mistrz stolarski. Z przekazu źródłowego z roku 1794⁸¹ wynikało, że fundacja w chwili swego powstania dysponowała sumą 363 talarów. O istnieniu wspomnianej fundacji informowała także odrębna notatka sporządzona przez J. K. Pancka z 12 sierpnia 1709 roku⁸². Wynika z niej, że bliżej nieokreślona liczba rajców jeleniogórskich i grupa miejscowych katolików zdecydowała się na podjęcie prac remontowych przy wspomnianym obiekcie.

Właściwe roboty budowlane przy zdewastowanej bastei rozpoczęły się zapewne wiosną 1709 roku. Potwierdza to wyryta na chorągiewce na kaplicy data 1709 oraz łaciński wyraz „sana” - odbudowa-

Ze zbiorów Oddziału Służby Ochrony Zabytków we Wrocławiu Delegatury w Jeleniej Górze

VI Kaplica-basteja pw. Św. **Antoniego**

Strzegom. Zarys monografii miasta i regionu,

Strzegom 1998, s. 72

na, podźwignięta z ruin. W oparciu o wspomnianą datę i łaciński wyraz *sana* można jedynie domniemywać, że na terenie zrujnowanej bastei były prowadzone bliżej nieokreślone roboty budowlane. Wobec braku jakichkolwiek przekazów źródłowych na ten temat, można jedynie przypuszczać, że ograniczały się one jedynie do prac zabezpieczających przed zawaleniem się zmurszałych murów zewnętrznych i grożącego zawaleniem w każdej chwili stropu.

Odbudowa zniszczonej bastei nabrała żywszego tempa z chwilą, kiedy wspomniana fundacja ogólny nadzór budowlany zleciła miejscowemu architektowi - Kasprowi Jentschemu⁸³. Ten mistrz sztuki kamieniarskiej był autorem licznych projektów z zakresu budownictwa sakralnego. Wiele z nich zostało przez niego zrealizowanych, m. in. Kościół parafialny w Cieplicach Śląskich pw. św. Jana Chrzciciela. Jentsch do odbudowy i rozbudowy wspomnianej bastei przystąpił po zakończeniu budowy kościoła cieplickiego w roku 1714. Zdobyte przy wznoszeniu cieplickiej świątyni doświadczenia Jentsch wykorzystał przy pracach budowlanych przy wspomnianej bastei. Wiadać to na przykładzie ustawienia okien obydwu obiektów.

Projekt Jentscha zakładał przystosowanie nieczynnej od wielu dziesięcioleci dawnej bastei do celów kultu religijnego. Prace rozpoczęto od założenia dachu i umocnienia na nim barokowej wieżyczki. Na niej to zawieszono sygnaturkę, którą nazwano „Dzwonem Dusznym” lub „Dzwonem Zmarłych”⁸⁴. Odzywała się ona w chwili, gdy w mieście umierała osoba wyznania katolickiego.

Dla oświetlenia mroków wnętrza i dla potrzeb liturgicznych Jentsch zdecydował się na przebicie okien w murze od północnej, wschodniej i południowej strony. Główne wejście do wnętrza zostało usytuowane od strony północnej. Nad drzwiami wejściowymi ustawiono okazały tympanon. Stropowi wnętrza nadano kształtTM kolebkowego i trójpłaszczyznowego sklepienia. W następstwie prowadzonych

prac remontowych na zewnątrz i wewnątrz obiektu doszło do zasadniczej zmiany dotychczasowego wyglądu i funkcji remontowanej bastei⁸⁵.

O dacie ukończenia prac budowlanych na tym obiekcie można dowiedzieć się z umieszczonego w głębi pola tympanonu chronostychu. Majuskuły łacińskiej inskrypcji stanowią datę ukończenia prac remontowych: „HonorI Magnae ChrIsl aVIae DIVae Annae creCta - MDCCWIIII - 1715. Odbudowana basteja, z chwilą jej poświęcenia w dniu 26 lipca 1716 roku⁸⁶, zaczęła pełnić funkcję obiektu sakralnego. Potwierdza to pośrednio relacja współcześnie żyjącego najstarszego dziejopisa - Jeleniej Góry - M. D. Zellera z roku 1720. Kronikarz ten w pierwszej części kroniki odnotował następującą wiadomość „kościółek ten przed kilku laty szczęśliwie został odrestaurowany⁸⁷.

Z zachowanych w Archiwum Państwowym w Jeleniej Górze rachunków budowlanych z lat 1759, 1760, 1763, 1764 i 1765 wynika, że na terenie kaplicy w drugiej połowie XVIII stulecia były prowadzone bliżej nieokreślone prace remontowe⁸⁸.

Z pisma, jakie wystosował opiekun wspomnianego obiektu – Jan Hein do rady miejskiej w dniu 20 stycznia 1783 roku⁸⁹, można wnioskować, że stan techniczny więźby dachowej, dachówki i wieżyczki wymagał podjęcia natychmiastowego gruntownego remontu. Hein w tym piśmie przypominał miejscowej radzie o jej powinnościach kolatorskich względem tego obiektu. Ponadto poinformował on władze miejskie, że ze względu na wysokie koszty planowanych prac budowlanych miejscowa gmina katolicka nie jest w stanie je sfinansować. O trudnej sytuacji finansowej fundacji działającej przy miejscowym kaplicy św. Anny, wspomina także Jan Petzoldt, dzwonnik przy miejscowym kościele parafialnym i kaplicy NMP - obecnie cerkwi prawosławnej, przy ulicy 1 Maja, z 31 października 1783 roku. Jego zdaniem roczne dochody wspomnianej fundacji są niewystar-

czające do podjęcia kosztownych prac remontowych. Według Petzoldta obowiązek przeprowadzenia prac remontowych na terenie kaplicy św. Anny spoczywa na radzie miejskiej jako jej kolatorze.

Pismo Heinego mogło przypuszczalnie skłonić radę miejską do zawarcia umowy z miejscowym mistrzem ciesielskim - Christianem Scholzem w dniu 18 marca 1783 roku⁹⁰. Przewidywała ona wykonanie prac remontowych, obejmujących pokrycie dachu nową dachówką i naprawę zniszczonej wieżyczki na kaplicy św. Anny. Do zawartego kontraktu zostało dołączone pismo inspektora budowlanego miejscowej rady - Hellera, zobowiązujące Scholza dodatkowo do wybudowania nowej więźby dachowej. Zadanie to wykonali: mistrz murarski Wacław Brach i wspomniany mistrz ciesielski Ch. Scholz. Prace przy niej trwały od 1 sierpnia do ostatniego października tegoż roku. Nowo wzniesiona konstrukcja dachowa została przykryta podwójną warstwą niskiej jakości dachówką. Podczas wznoszenia nowej więźby dachowej 21 sierpnia tego roku została osadzona nowa galka na chorągiewce na kaplicy⁹¹.

Pięciomiesięczne roboty prowadzone przez Scholza i W. Bracha przy wznoszeniu nowej więźby dachowej spowodowały, że Scholz nie podjął się żadnych prac remontowych, celem ratowania wspomnianej wieżyczki przed jej ostateczną dewastacją. Mistrz ciesielski swą bezczynność w tej sprawie uzasadniał znacznym wzrostem cen materiałów budowlanych: dachówki, gontów, piasku, wysokimi opłatami za usługi transportowe oraz poważnymi nakładami finansowymi, związanymi z wykonaniem urządzeń gwarantujących bezpieczeństwo zatrudnionym na dachu robotnikom. Koszty zakupu materiałów budowlanych, ceny usług transportowych i wydatki związane z wykonaniem urządzeń, zapewniających bezpieczeństwo dla zatrudnionych na dachu robotników, zdaniem Scholza - znacznie przewyż-

szyły ustalenia finansowe, zamieszczone w umowie z 18 marca 1783 roku⁹².

Scholz wobec zaistniałej sytuacji skierował pismo do miejscowej gminy katolickiej w dniu 30 października tego roku. Domagał się on w nim wypłacenia dodatkowych 15 talarów jako rekompensaty wobec poważnego wzrostu kosztów naprawy wieżyczki. Następnego dnia pismo Scholza wraz ze swoimi uwagami przesłał radzie miejskiej Józef Hein, opiekun kaplicy św. Anny. Hein nie wyraził zgody na wypłacenie dodatkowych 15 talarów. Odmowę w tej sprawie tłumaczył radzie miejskiej, twierdząc że koszty planowanych prac przy wspomnianej wieżyczce miały wynieść 260 talarów, gdy tymczasem roczne dochody fundacji przy kaplicy św. Anny wynosiły zaledwie ok. 20 talarów. Z tego względu Hein zawiadomił tutejsze władze miejskie, że zarząd wspomnianej fundacji nie jest w stanie wyasygnować dodatkowo 15 talarów. Jednocześnie prosił szanowną radę o podjęcie takiej decyzji, która by usatysfakcjonowała mistrza ciesielskiego Scholza⁹³.

Brak materiałów archiwalnych uniemożliwia nie tylko prześledzenie etapów odbudowy zniszczonej wieżyczki, ale także ustalenie wysokości poniesionych kosztów, związanych z realizacją renowacji zdewastowanej wieżyczki.

Z przeprowadzonej 28 października 1842 roku⁹⁴ ekspertyzy budowlanej stanu technicznego wieżyczki wynikało, że kwalifikowała się ona do natychmiastowego gruntownego remontu. W tej sprawie specjalne pismo do władz miejskich skierował opiekun kaplicy - Ludwig. Przypomniął on radzie miejskiej o jej obowiązkach względem tego obiektu.

Jednocześnie istniejąca przy kaplicy fundacja podejmowała starania w tej sprawie we własnym zakresie. Zmierzały one do znalezienia projektanta nowej wieżyczki i osób, które by podjęły się realizacji jego pomysłów. Propozycje wykonania koncepcji architektonicznej

nowej wieżyczki przyjął miejscowy mistrz ciesielski - Knappe⁹⁵. Wspomniana fundacja zobowiązała się zapłacić Knappemu 60 talarów za ich wykonanie. W zasobach Archiwum Państwowego w Jeleniej Górze do naszych czasów zachowało się pięć odręcznych szkiców technicznych wieżyczki, autorstwa wspomnianego mistrza ciesielskiego, z 6 sierpnia 1843 roku⁹⁶. O ich wykonaniu opiekun kaplicy - Ludwig zawiadomił radę miejską w specjalnym piśmie z dnia 17 sierpnia tego roku⁹⁷.

Wysokość wieżyczki, według planów, od poziomu konstrukcji (podwaliny), na której ustawiona jest konstrukcja wieży, wynosi 9,4 m. Ponad kalenicę wieżyczka wystaje na wysokość 6 metrów. W górnej części na szkicu Knappego widoczna jest belka, na której był zawieszony „Dzwon Duszny”.

Przy wznoszeniu wieżyczki użyto znacznej grubości ociosanych z czterech stron kłoców, pewną ilość desek oraz dużo gwoździ, klamer. Ogólne wydatki związane z zakupem materiałów budowlanych wyceniono na sumę 112 talarów. Koszty natomiast robocizny wynosiły 55 talarów⁹⁸.

Realizację projektu Knappego zleciła wspomniana fundacja dekarzowi Hauptowi z Cieplic Śląskich i bliżej nieznanemu majstrowi budowlanemu Ludwigowi z Jeleniej Góry⁹⁹. Projekt Knappego w niezmienionym kształcie przetrwał do naszych czasów.

Nieremontowana od jesieni 1843 roku wspomniana wieżyczka wymagała ponownej i gruntownej naprawy. Z inicjatywy proboszcza jeleniogórskiego - Pawła Schinckego¹⁰⁰ latem 1932 przystąpiono do poważniejszych prac budowlanych przy wieżyczce. Rozpoczęto je od ustawienia rusztowania wokół niej. Następnie rozpoczęto prace murarskie przy wzmacnianiu podstawy wieżyczki. Koszty oszacowano na 400 marek. Dla ochrony drewnianej konstrukcji wieżyczki przed zmieniającymi się warunkami atmosferycznymi użyto papy dachowej

i blachy miedzianej. Do wykonania tych prac zużyto 13,50 m² papy dachowej i 17 m blachy miedzianej na łączną sumę 102 marek. Skorodowaną gałkę pozłożono na kwotę 100 marek. Ogólne koszty, związane z zakupem materiałów budowlanych i robocizny, wyniosły 1602 marki¹⁰¹.

Stan techniczny dachu na kaplicy na początku upływającego wieku był w bardzo złym stanie. Nie remontowane od końca XVIII wieku poszycie dachowe ulegało systematycznej dewastacji pod wpływem warunków atmosferycznych i niesprawnych rynien. Owcześnie proboszcz jeleniogórski - Franciszek Forsche¹⁰² w pismach kierowanych do rady miejskiej z 27 września 1911 roku i miejscowej policji z 27 lutego 1912 roku, zawiadamiał władze miejskie i policję, że tutejsza gmina starokatolików odmawia brania jakiegokolwiek udziału w kosztach związanych z wymianą zniszczonych rynien. Proboszcz jeleniogórskich starokatolików - Tobiasz¹⁰³ w piśmie adresowanym do rady miejskiej z 11 listopada 1912 roku powiadamiał ją, że jego współwyznawców nie stać na współfinansowanie prac, związanych z instalacją rynien.

Mimo pism kierowanych przez proboszcza Forschego do rady miejskiej i miejscowej policji, sytuacja nie zmieniła się aż do jego śmierci latem 1929 roku. Jego następca - Paweł Schincke, podobnie jak jego poprzednik, podejmował wysiłki w tym zakresie. Już na początku 1930 roku Schincke¹⁰⁴ wystosował do rady miejskiej pismo, w którym zawiadamiał ją że nie remontowany od wielu dziesięcioleci dach wymaga ponownego i gruntownego remontu. Schincke wobec bezczynności rady miejskiej w tej sprawie ponownie zwrócił się do niej na piśmie 17 września 1932 roku¹⁰⁵. Poinformował w nim jej członków, że dach kaplicy w wielu miejscach jest poważnie zniszczony i stanowi duże zagrożenie dla osób przechodzących wokół niej.

Według Schinckego, dla zapewnienia bezpieczeństwa przechodniom, został wyłączony z ruchu pieszego chodnik od jej południowej strony.

Od południowej strony kaplicy znajduje się masywna budowla, która aktualnie pełni funkcję zakrystii. Została ona wzniesiona latem 1836 roku¹⁰⁶. Z zachowanych rachunków budowlanych wynika, że przy jej budowie użyto 96 potężnych kłóców o grubości półtora łokcia (łokieć na Śląsku w średniowieczu i późniejszych stuleciach wynosił ok. 57 cm). 50 sztuk długich łąt dachowych o wymiarach półtora łokcia grubości, cztery kopy łąt dachowych, znaczną ilość cegieł oraz 1200 sztuk gontów. Koszty zakupu materiałów budowlanych oraz robocizny wyceniono na 19 talarów¹⁰⁷.

O wyposażeniu wnętrza kaplicy można się dowiedzieć z zachowanego przekazu źródłowego z 2 grudnia 1794 roku¹⁰⁸. Z tego rejestru wynika, że kaplica była w posiadaniu: kielicha, pateny i ampułek wykonanych ze srebra, po jednej parze ampułek z cyny i miedzi, trzech ornatów ozdobnych w złote i zielone lamówki, 12 purifikatorów, czterech humerałów, dwóch alb oraz pewnej ilości potrzebnych paramentów do celów liturgicznych i białych obrusów. Obok kościelnych parlamentów w kaplicy znajdowała się ambona, klawiatura organowa z sześcioma registrami, sześć bliżej nieznanых portretów świętych, szafkowy obraz Matki Boskiej, dwie rzeźby przedstawiające św. Jana Nepomucena i św. Antoniego Padowskiego oraz jeden mszał.

Chociaż wspomniany rejestr nie wymienia ołtarza, jako podstawowego elementu wyposażenia kaplicy, to jednak musiał on się w niej znajdować od momentu oddania tego obiektu do celów liturgicznych. O jego istnieniu świadczył fakt, że jego konsekracji dokonał biskup pomocniczy z Wrocławia - Eliasch Sommerfeld¹⁰⁹ 23 października 1718 roku podczas swego pobytu w Jeleniej Górze. Ponadto o jego istnieniu świadczy Zeller w swej kronice z roku 1720. Zeller¹¹⁰ odnotował w niej fakt, że w nowo poświęconej kaplicy w każdy wtorek

tygodnia była przy nim sprawowana Msza św. Brak natomiast przekazów źródłowych nie pozwala na określenie komu był on dedykowany, w jakim stylu został wykonany i kto był jego fundatorem.

Przy nim przypuszczalnie były sprawowane Msze św. przez miejscowego proboszcza Caffarta lub jego wikariusza, ufundowane 28 lipca 1716 roku przez jeleniogórskiego pończoszника - Andrzeja Gerstnera¹¹¹. Wysokość fundacji wynosiła 1000 talarów. Zgodnie z postanowieniami wspomnianej fundacji, miała być odprawiana cicha Msza św. w dniu 13 lutego każdego roku za duszę zmarłej żony fundatora - Marię. Jej statut przewidywał ponadto odprawienie dwóch cichych Mszy św. w ciągu roku oraz ośmiu dodatkowych po śmierci jego fundatora. Na jej egzekutora Gerstner wyznaczył miejscowego mistrza kamieniarskiego i członka tutejszej rady miejskiej Jana Seidla. Autorem podobnej intencji mszalnej był bliżej nieznany z imienia i nazwiska mieszkaniec wsi Grabarów k. Jeleniej Góry. Została ona ustanowiona 17 sierpnia 1788 roku¹¹².

Wiek XIX przyniósł trzy kolejne fundacje. Pochodziły one z lat 1826, 1844 i 1849¹¹³. Ich darczyńcy są nieznani z imienia i nazwiska. Intencja mszalna z 1826 roku przewidywała odprawianie Mszy św. w każdy czwartek tygodnia. Fundacja z 1844 roku obejmowała 52 Msze Św., które miały być celebrowane w każdy czwartek w oktawie święta św. Anny. Fundacja z 1849 roku dotyczyła odprawiania Mszy św. w ciągu roku w konkretnej intencji. Obok wspomnianych intencji mszalnych, corocznie, w dniu patronki kaplicy św. Anny - 26 lipca były celebrowane niekiedy bardzo uroczyste nabożeństwa przy udziale muzyki chóralnej. W pozostałe dni roku liturgicznego nabożeństwa odbywały się w miejscowym kościele parafialnym.

Jeleniogórcy starokatolicy

Ogłoszenie na I Soborze Watykańskim 18 lipca 1870 roku¹¹⁴ dogmatu o nieomyślności papieża w sprawach wiary, spowodowało rozłam w Kościele. Przeciwników nieomyślności papieża określano mianem „starokatolików”. Po roku 1871, w obrębie starokatolików powstały dwa odłamy. Jeden z nich ograniczał się jedynie tylko do odrzucenia prymatu i nieomyślności papieża, drugi natomiast negował praktykę spowiedzi ustnej, przestrzeganie postów, eliminował wszelkie przeszkody przy zawieraniu związków małżeńskich, odrzucał celibat duchowieństwa, ograniczał ilość dni świątecznych, wprowadzał język niemiecki przy sprawowaniu liturgii. Kontakty z anglikanami i kościołami protestanckimi prowadziło to wyznanie na manowce schizmy. W ich gronie znaleźli się przedstawiciele episkopatu Niemiec, Francji, Holandii, Szwajcarii, Austro-Węgier, znani teologowie zachodniej Europy, a nawet spore grupy laikatu wymienionych krajów.

Proces odchodzenia od dotychczasowych struktur Kościoła wśród wiernych nie ominął również i Śląska. Pierwsze gminy starokatolickie powstały już na przełomie 1870/1871 w Boguszu, Nysie, Wrocławiu, Żaganiu i Jeleniej Górze¹¹⁵.

Początki jeleniogórskich starokatolików wiążą się z powstałym na terenie Jeleniej Góry związkiem wyznaniowym starokatolików 27 stycznia 1871¹¹⁶.

Tymczasowym miejscem ich spotkań religijnych była aula w ówczesnej szkole dla dziewcząt, gdzie obecnie znajduje się Kolegium Karkonoskie - Wyższa Szkoła Zawodowa przy ul. 1 Maja 56. Lokal ten nie spełniał podstawowych wymogów dla sprawowania ob-

rzędów liturgicznych. Z tego powodu zarząd miejscowych starokatolików zaczął się interesować kaplicą św. Anny, która przez cały rok pełniła jedynie dla tutejszej świątyni parafialnej rolę kościółka filialnego. Kaplica ta była wykorzystywana do celów liturgicznych jedynie w dniu jej święta patronalnego 26 lipca. W pozostałe dni roku nabożeństwa były sprawowane w kościele parafialnym¹¹⁷.

Dla pozyskania tego obiektu do celów sakralnych, miejscowi starokatolicy skierowali specjalną petycję 2 lutego 1872¹¹⁸ roku do tutejszej rady miejskiej. Władze miejskie po zapoznaniu się z jej treścią wystosowały pismo do ówczesnego proboszcza jeleniogórskiego Augustyna Tschuppicka w dniu 18 lipca 1872 roku¹¹⁹, w którym w tonie kategorycznym domagały się od niego przekazania wspomnianej kaplicy tutejszym starokatolikom. Ciężka choroba A. Tschuppicka spowodowała, że pismo to pozostało bez odpowiedzi. Wobec jakiegokolwiek reakcji ze strony Tschuppicka, rada miejska podjęła próbę administracyjnego załatwienia tej sprawy. Na swym posiedzeniu w dniu 16 września 1872¹²⁰ roku – 28 na 29 rajców opowiedziało się za przyznaniem kaplicy tutejszym starokatolikom. Członkowie rady zażądali od Tschuppicka nie tylko oddania tego obiektu starokatolikom, ale także zwrotu radzie kluczy do niej. Rada miejska, podejmując uchwałę w tej sprawie, skorzystała z przysługujących jej uprawnień do miejscowej świątyni parafialnej i wspomnianej kaplicy, nabytych w roku 1520. Uchwała ta miała jednak pozostać w sferze deklaracji, z uwagi na bardzo ciężką chorobę Tschuppicka, która ostatecznie doprowadziła do jego śmierci w dniu 7 października 1872 roku¹²¹.

Jeleniogórscy starokatolicy wobec przeciągającej się w czasie procedury przyznania im wspomnianej kaplicy, skierowali w tej sprawie pismenną petycję do Rejencji Legnickiej 19 grudnia tego roku¹²².

Zarząd rejencji, po zapoznaniu się z jej treścią, przesłał ją do Berlina. Sprawa ta była rozpatrywana w Ministerstwie Kultu Religijnego i Oświecenia 31 grudnia tegoż roku.

Roszczenia jeleniogórskich starokatolików do posiadania wymienionej kaplicy popierały władze państwowe. Rząd pruski wydał w maju 1873 roku¹²³ szereg ustaw skierowanych przeciwko Kościołowi. Zobowiązywały one przyszłych kandydatów do stanu duchownego do ukończenia państwowych szkół średnich i wyższych uczelni przed wstąpieniem do seminarium duchownego. Alumni mieli podlegać obowiązkowej służbie wojskowej. Duchowni przy obejmowaniu stanowisk kościelnych musieli uzyskać zatwierdzenie ze strony władz państwowych. W wykonywaniu swoich powinności osoby duchowne musiały się kierować jedynie przepisami stosowanymi w administracji państwowej.

Ustawy majowe gwarantowały również starokatolikom swobodę w praktykowaniu swoich przekonań religijnych. Dawały im prawo do wspólnego korzystania z katolikami z obiektów o przeznaczeniu sakralnym: świątynie, kaplice, cmentarze oraz inne obiekty. Ponadto przysługiwało im prawo dysponowania majątkiem kościelnym, będącym w posiadaniu gmin katolickich. Ustawa ta przewidywała, że powstanie gmin starokatolickich było uzależnione od liczby katolików, opowiadających się za nowym wyznaniem. W przypadku, gdy liczba starokatolików w danej miejscowości była znaczna, przysługiwało im także prawo do korzystania z kościoła parafialnego. Mogli oni w nich sprawować liturgię w określonych godzinach. Majątkiem kościelnym mogli oni dysponować w zależności od liczebności swych wyznawców.

Szczegółowe rozwiązania prawne w tym zakresie zamieszała ustawa z 4 lipca 1875 roku¹²⁴. Jej przepisy dotyczyły całej monarchii pruskiej.

Sprawa przekazania kaplicy św. Anny była rozpatrywana na posiedzeniu rady miejskiej w dniu 2 maja 1873 roku¹²⁵. Jej członkowie zostali zapoznani z listem wrocławskiego metropolity - Henryka Förstera, skierowanym do tutejszej rady miejskiej wczesną wiosną tego roku. Forster w sposób kategoryczny sprzeciwiał się w nim przekazaniu kaplicy w ręce tutejszej gminy starokatolickiej.

Kolejne posiedzenie rady miejskiej, które było poświęcone tej sprawie, odbyło się 6 maja tego roku. Jeleniogórscy rajcy otrzymali pismo od ministra Oświaty i Zdrowia datowane na 31 marca 1873 roku¹²⁶. Minister zawiadamiał członków miejscowej rady, że otrzymał od wspomnianego biskupa wrocławskiego pismo z dnia 3 grudnia 1872 roku¹²⁷, w którym Forster zdecydowanie sprzeciwiał się przekazaniu jeleniogórskim starokatolikom wspomnianej kaplicy. Wobec skomplikowanej sytuacji własnościowej tego obiektu minister nie podjął żadnej wiążącej decyzji w tej sprawie. Zasugerował on jednakże radzie rozwiązanie tego problemu przy pomocy istniejących przepisów prawnych.

Równolegle ze staraniami związanymi z objęciem w posiadanie kaplicy św. Anny, jeleniogórscy starokatolicy skierowali wiosną 1874 roku¹²⁸ pisemną prośbę do miejscowych władz o przekazanie zrujnowanej, obecnie nieistniejącej kaplicy św. Ducha. Znajdowała się ona w miejscu, gdzie obecnie stoi pawilon spożywczy przy ulicy Wolności w Jeleniej Górze. Pod wspomnianą petycją podpisało się 78 osób tego wyznania. Po rocznych pertraktacjach, władze miejskie zdecydowały się 11 sierpnia 1875 roku¹²⁹ na przekazanie tego obiektu tutejszym starokatolikom.

8 grudnia 1873 roku¹³⁰, podczas sprawowanego nabożeństwa w auli szkoły dla dziewcząt przez Struckbergera, księdza starokatolickiego z Wrocławia, istniejący od 27 stycznia 1871 roku Jeleniogórski Związek Starokatolików ukonstytuował się jako gmina tego wyznania.

Nadprezydent Śląska Seidwitz w oparciu o 5 i 6 paragraf ustawy z 4 lipca 1875 roku, 12 listopada 1875 roku¹³¹ uznał jeleniogórską gminę starokatolicką jako oficjalną organizację kościelną. Starania jeleniogórskich starokatolikow o nabycie prawa do wymienionej kaplicy poparł Seidwitz wydanym przez siebie piśmie z datą 12 grudnia tegoż roku¹³². W oparciu o szósty paragraf ustawy z 4 lipca 1875 roku nakazał proboszczowi jeleniogórskiemu przekazanie kaplicy św. Anny miejscowym starokatolikom, oddanie im do niej kluczy oraz uznać prawo do korzystania z wszelkich paramentów kościelnych, które znajdowały się we wnętrzu kaplicy. Nadzór nad wykonaniem tego zarządzenia Seidwitz zlecił staroście jeleniogórskiemu. Kaplica ta ostatecznie została przyjęta w posiadanie tutejszych starokatolikow 2 lipca 1876 roku¹³³.

Po jej poświęceniu 7 lipca 1876 roku¹³⁴, przez delegata biskupa niemieckich starokatolikow-Huberta Reinkensa, Teodora Webera, przystąpiono do niezbędnych prac remontowych. Złożyły się na nie : renowacja ławek, naprawa drzwi wejściowych, oszklenie okien, prace blacharskie, ślusarskie, murarskie, ciesielskie oraz remont nieczynnych organów. Ogólne koszty tych robót wyniosły 1254 marek. Pochodziły one głównie z dobrowolnych składek wiernych tego wyznania¹³⁵.

Jeleniogórcy starokatolicy, od czasu powstania Jeleniogórskiego Związku Starokatolikow 27 stycznia 1871 roku, byli pozbawieni przewodnictwa duchowego. 2 stycznia 1873 roku w Jeleniej Górze pojawił się Otto Hassler¹³⁶, Ślązak rodem z Ząbkowic Śląskich. Po ukończeniu gimnazjum św. Marcina we Wrocławiu i po wyświęceniu na kapłana 1867 roku pełnił funkcję wikariusza w Strzegomiu i Głuchołazach. Po śmierci proboszcza jeleniogórskiego A. Tschuppicka, Hassler zgłosił swoją kandydaturę do tego stanowiska. Niestety, rada miejska Jeleniej Góry nie skorzystała z jego propozycji.

Po ogłoszeniu na I Soborze Watykańskim 18 lipca 1870 roku o nieomyślności papieża Hassler czynnie włączył się do przeciwników wspomnianego dogmatu. Już 7 stycznia 1871 roku objął urząd proboszcza monachijskich starokatolików. Wobec niepodporządkowania się Hasslera biskupowi wrocławskiemu, został przez niego zasuspendowany w czynnościach kapłańskich 18 lutego 1872 roku.

Hassler nie zrywał jednak swoich kontaktów z jeleniogórkimi starokatolikami, o czym świadczyć mogły jego kilkakrotne pobyty w Jeleniej Górze w roku 1873. Podczas swego pobytu w tym mieście nie tylko służył posługą duszpasterską swoim współwyznawcom, ale prowadził dla nich wykłady, dotyczące dziejów rozłamów w Kościele, poczynając od pierwszych wieków chrześcijaństwa po czasy I Soboru Watykańskiego.

Stan tymczasowości w zakresie życia religijnego skończył się z chwilą objęcia opieki duszpasterskiej nad tutejszymi starokatolikami na początku października 1873 roku przez Stuckbergera¹³⁷. Pobyt Stuckbergera w Jeleniej Górze trwał do początków lutego 1876 roku, kiedy to decyzją biskupa Reinekensa został przeniesiony do Wrocławia.

Jego następcą na podstawie nominacji Reinekensa został ksiądz Harnau¹³⁸. Niestety, Harnau ze względów zdrowotnych po upływie kilku miesięcy opuścił Jelenią Górę 15 października 1876 roku. W okresie pobytu Harnauego na leczniczej kuracji opiekę duszpasterską nad miejscowymi starokatolikami sprawowali duchowni tego wyznania, dojeżdżający z Boguszowa i Wrocławia¹³⁹.

Następcą Harnauego na stanowisku proboszcza jeleniogórskich starokatolików został Franciszek Klemme¹⁴⁰, pochodzenia czeskiego. Na to stanowisko został wybrany przez miejscową gminę starokatolicką 11 kwietnia 1876 roku. Wybór ten zaakceptował biskup Reinekens i nadprezydent Śląska - Seidwitz 27 czerwca 1876 roku. Objęcie

przez Klemmego tego urzędu nastąpiło 10 lipca 1876 roku. Aktu instalacji Klemmego na stanowisko proboszcza tutejszej gminy starokatolickiej dokonał ksiądz Teodor Weber, delegat biskupa Reineken-sa. Niestety, z bliżej nieznanych powodów Klemme swój urząd sprawował zaledwie jeden rok.

Kolejnym proboszczem miejscowych starokatolików został hrabia Wrchowetz¹⁴¹ pod koniec roku 1878. Sprawował on ten urząd do roku 1884. Schorowanego Wrchowetza 31 października tego roku zastąpił Schirmer¹⁴², ksiądz starokatolicki z Nysy. Pełnił on obowiązki proboszcza do początków 1888 roku. Przez następne dwa lata proboszczem tutejszych starokatolików był Hamp¹⁴³. Wyjechał on na stałe z Jeleniej Góry w marcu 1890 roku.

Tutejsza gmina starokatolicka od marca 1890 do lutego 1896 roku była pozbawiona swego duchowego przewodnika. Na początku lutego 1896 na jej czele stanął ksiądz Soukup¹⁴⁴. Swoje powinności duszpasterskie pełnił do września 1907 roku.

Po opuszczeniu Jeleniej Góry przez Soukupa na podstawie decyzji biskupa starokatolików - Teodora Webera, obowiązki proboszcza pełnił ksiądz Tobiasz¹⁴⁵, proboszcz tego wyznania z Boguszowa. Został on zobowiązany do sprawowania nabożeństw we wszystkie niedziele całego roku liturgicznego.

Unia między jeleniogórką a boguszowską gminą starokatolików miała trwać do lat trzydziestych upływającego stulecia. Nowym proboszczem tutejszych starokatolików w latach trzydziestych XX stulecia został bliżej nieznany duchowny tego wyznania, niejaki Kaufmann¹⁴⁶. Według relacji ostatniego katolickiego proboszcza parafii św. Erazma i Pankracego w Jeleniej Górze - Pawła Schnickego, wspomniany Kaufmann więcej uwagi przywiązywał do modnych i obowiązujących w owych latach haseł nazistowskich, niż do sumiennego wypełniania swoich duszpasterskich powinności. Ostenta-

cyjnie obnosił się w mundurze działacza Partii Narodowo-Socjalistycznej. Zamiast głoszenia Słowa Bożego, często uczestniczył w mityngach politycznych, wychwalających wodza III Rzeszy.

Kres istnieniu gminy starokatolickiej na terenie Jeleniej Góry położyła klęska III Rzeszy w maju 1945 roku. Dotychczasowe miejsce kultu religijnego dla tutejszych starokatolików, po zakończeniu II wojny światowej, stało się miejscem spotkań religijnych nielicznej diaspory niemieckich katolików. Opiekę duszpasterską nad nimi sprawował wspomniany proboszcz - Paweł Schincke, aż do swego wyjazdu z Jeleniej Góry 13 maja 1947 roku¹⁴⁷.

Jelenia Góra należała do jednych z pierwszych miast śląskich, w której idee przeciwników dogmatu nieomylności papieża znalazły swoich licznych zwolenników. Fascynacja jeleniogórskich katolików nowym wyznaniem musiała być znaczna, skoro w niespełna pół roku od ogłoszenia przez I Sobór Watykański, powołali do życia Jeleniogórski Związek Starokatolików 27 stycznia 1871 roku. Organizacja ta w chwili swego powstania liczyła 50 osób. W ciągu dwóch następnych lat jego liczebność uległa podwojeniu. Przy końcu 1873 roku¹⁴⁸ stowarzyszenie to liczyło 107 członków. O popularności schizmy starokatolickiej wśród jeleniogórskich katolików świadczyły tłumy, uczestniczące w nabożeństwach celebrowanych w kaplicy św. Anny. O liczebności tutejszych starokatolików mógł świadczyć fakt, że podczas sprawowanego w dniu 10 lipca 1876 roku¹⁴⁹ nabożeństwa, tylko niewielka ilość wiernych mogła wziąć w nim udział we wnętrzu kaplicy. Niestety, znaczna ich część musiała uczestniczyć w liturgii, stojąc na chodniku przed drzwiami wejściowymi.

Na znaczny wzrost liczebności tego wyznania w połowie lat siedemdziesiątych XIX stulecia duży wpływ miały pojedyncze i grupowe przykłady apostazji miejscowych katolików. Niekiedy przybierały one masowy charakter. W październiku 1873 do tutejszej gminy

starokatolickiej przystąpiło 46 rodzin katolickich. Lokalna prasa codzienna donosiła pod rokiem 1879, że liczebność tutejszej gminy starokatolickiej wynosiła 449 osób. W burzliwym okresie rozwoju tutejszej gminy tego wyznania, przypadającym na lata siedemdziesiąte

i osiemdziesiąte, liczebność jej szacowano na ok. 390. Wyjątkowym w tym zakresie był rok 1888, kiedy liczebność tego wyznania szacowano na 424 członków.

Rząd pruski w okresie, kiedy na jego czele stał Otto Bismarck popierał administracyjnie i materialnie gminy starokatolickie w postaci znacznych subsydiów i dotacji państwowych. Lokalna prasa jeleniogórska z lat 1878, 1879, 1882 roku¹⁵² podaje informację, że jeleniogórska gmina starokatolików otrzymywała pomoc materialną

w wysokości 1200 marek rocznie. Pomoc państwa była uzupełniana dobrowolnymi datkami, pochodzącymi od członków gminy.

Sprawami materialnymi zajmował się dziewięcioosobowy zarząd. Jego członkowie byli wybierani na określoną kadencję. Reprezentowali oni miejscową elitę intelektualną oraz zamożne jeleniogórskie kupiectwo i rzemiosło. Wyjątkową osobowością był długoletni jej przewodniczący - Sagawe, sekretarz miejscowej policji. Z jego to inicjatywy odbywały się częste spotkania zarządu jeleniogórskich starokatolików w hotelu pod Złotym Mieczem, w którym obecnie znajduje się Studio Fotograficzne przy pi. Ratuszowym 32.

Częstymi gośćmi na tych zebraniach był Hubert Reinkens i jego następca T. Weber. Wspomniane spotkania były poświęcone sprawom majątkowym i życiu religijnemu tutejszej gminy.

Centrum życia religijnego jeleniogórskich starokatolików skupiało się w kaplicy św. Anny. Odprawiane w niej nabożeństwa były anonsovane w lokalnej prasie. Istniejąca na jej chórze organowym biblioteka, dostarczała niezbędnej wiedzy religijnej i ogólnej.

Zakończenie

Reasumując dotychczasowe rozważania, stwierdzić należy, że dzieje kaplicy pw. Św. Anny były w odległej przeszłości bardzo burzliwe. Aż dziw, że budowla ta zachowała się i dziś obok kościoła pw. Sw. Erazma i Pankracego i Wieży Zamkowej należy do najstarszych obiektów architektonicznych na terenie Jeleniej Góry. Jej masywny i kolisty kształt oraz widoczne otwory strzelnicze świadczą o jej militarnym rodowodzie. O przystosowaniu dawnej bastei do celów kultu religijnego, świadczy marmurowa tablica, umieszczona na południowo-wschodniej ścianie kaplicy. Z ośmiu tzw. Kaplic bramnych, które istniały na Dolnym Śląsku w XV-XVI wieku do naszych czasów zachowały się jedynie dwie: kaplica pw. Św. Antoniego w Strzegomiu i św. Anny w Jeleniej Górze. Obie kaplice pełnią funkcje obiektów sakralnych do chwili obecnej.

W okresie reformacji obiekt ten przeszedł w posiadanie jeleniogórskich ewangelików. Podczas wojny trzydziestoletniej budowla pełniła jedynie funkcję bastei w systemie miejskich fortyfikacji. W następstwie ostrzeliwania miasta przez wojska austriackie w latach 1634 i 1639, wspomniana basteja uległa całkowitej dewastacji. Przez dziesięciolecia jako ruina nie była odbudowywana. Prace remontowe, zmierzające do przywrócenia jej dawnego sakralnego charakteru, rozpoczęły się z inicjatywy tutejszej gminy starokatolickiej. Trwały one od 1709 do 1715 roku. Jej poświęcenie nastąpiło 26 lipca 1716 roku. W tym samym roku odbudowana basteja została oddana do celów kultu religijnego.

W odbudowanej kaplicy Msze św. były sprawowane w każdy wtorek w ciągu roku, w dniu patronki kaplicy 26 lipca oraz w określone dni przez fundacje mszalne. W pozostałe dni roku liturgicznego nabożeństwa odbywały się w kościele parafialnym. Była to dobra okazja dla miejscowych starokatolików, domagających się od władz miejskich przyznania im tego obiektu dla sprawowania swoich nabożeństw. Na mocy decyzji nadprezydenta Śląska, w lipcu 1876 starokatolicy weszli w posiadanie wspomnianej kaplicy. Jeleniogórska gmina starokatolików była w jej posiadaniu aż do zakończenia II wojny światowej. Od maja 1945 roku do 13 maja 1947 roku kaplica była miejscem spotkań religijnych jeleniogórskiej diaspory niemieckich katolików. Od 13 maja 1947 roku kaplica pełni rolę kościółka filialnego wobec kościoła pw. Św. Erazma i Pankracego.

Kaplica jest każdego dnia, prócz niedzieli, odwiedzana przez wielu jeleniogórzan i turystów zwiedzających miasto. Znużeni i utrudzeni troskami dnia codziennego w kornej modlitwie i na wieczystej adoracji oddają cześć Wszechmocnemu za wszelkie otrzymane dobro. Położenie kaplicy w środku ruchliwego traktu pieszego sprawia, iż skłania ona do zatrzymania się lub bodaj zwolnienia kroku, tak jakby to święte miejsce wyszło naprzeciw przechodniom.

Mało kto jednak z odwiedzających kaplice ma świadomość, jak burzliwe losy ta budowla przechodziła i jak głęboko związana jest z historią miasta. Jelenia Góra - to gród, w którym krzyżowały się wielokrotnie losy trzech narodów. Kaplica pw. Św. Anny w centralnym punkcie miasta, to miejsce w którym zmieniały się różne wyznania. Te mury wiele mogłyby powiedzieć o zawieruchach dziejowych i o historii Śląska.

Konieczność przybliżenia mieszkańcom Jeleniej Góry i licznych turystom tych spraw, spowodowała, że powstało niniejsze opracowanie. Autor niniejszego szkicu wyraża nadzieję, by jego tekst stanowił miłą lekturę i był źródłem poznania wielce znaczącego skrawka Perły Karkonoszy - jak ongiś określano Jelenią Górę.

Przypisy

1. Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa dotycząca kaplicy pw. Św. Anny w Jeleniej Górze przy ul. Konopnickiej oraz Karta ewidencyjna zabytków ruchomych dotycząca znajdujących się obiektów w kaplicy pw. św. Anny przy ul. M. Konopnickiej. Obie pozycje aktualnie są w posiadaniu Delegatury Służby Ochrony Zabytków w Jeleniej Górze przy ul. 1 Maja 23, brak w nich paginacji.
2. M. D. Zeller, Vermehrter Hirschbergische Merkwürdigkeiten, Vierdter Theil darinnen von den Hirschbergischen Parochis, Pastoribus oder Stadt Pfarren und Scholae Rectoribus gefandelt wird von dem St. Annen Kirchel, akta miasta Jeleniej Góry t. IV, syg. 2889, s. 159 Archiwum Państwowe w Jeleniej Górze.
3. J. D. Hensel, Historische - topogrphische Beschreibung der Stadt Hirschberg in Schlesien, Hirschberg 1797, s. 515-516.
4. J. K. Herbst, Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847, Hirschberg 1849, s. 386.
5. M. Vogt, Ilustirte Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien, Hirschberg 1876, s. 442-443.
6. H. Hoffmann, Die Kirchen der katholischen Pfarrei Hirschberg, Breslau 1939, s. 41-42
7. Kościoły i kaplice Jeleniej Góry, wydanie powojenne w języku polskim bez daty i miejsca wydania.
8. H. Neuling, Schlesiens altere Kirchen und kirchliche Stiftungen Names des Yereins fur Geschichte und Altherthum Schlesiens,

- Breslau 1884; tenże, Schlesiens Kirchorte und ihre kirliche Stiftungen, Breslau 1902.
9. A. O. Meir, Historische Bibliothek. Studien zur Vorgeschichte der Reformation, Miinchen 1903.
 10. Tamże, s. 43
 11. B. Piechota, Kult liturgiczny św. Anny na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych „Rocznik teologiczny Śląska Opolskiego, Opole 1970.
 12. E. Szczepański, Średniowieczne umocnienia Jeleniej Góry „Rocznik Jeleniogórski", t. XX, Wrocław 1982, s. 93-115. Dodatkowe informacje o średniowiecznych fortyfikacjach miejskich Jeleniej Góry można znaleźć w:
 - a. B. Stenius, Descripcio totius Silesiae et civitatis Vratislaviensis"Scriptores rerum Silesiacarum", LXVII, Breslau 1902.
 - b. P. Vulturinus, Panegyricus Silesiacus die alteste Landeskunde Schlesiens „Zeitschrift des Vereins fur Geschichte und Alterthum Schlesiens", t. 35, Breslau 1901.
 - c. K. Schwemckfeldt, Hirschbergischen warmen Bades in Schlesien, Górlitz 1607.
 13. Akta miasta Jeleniej Góry syg.: 2874, 2875, 2876, 2877, 7703, 7704 w: Archiwum Państwowe w Jeleniej Górze.
 14. G. Grundmann, Dort, wo das Schildauer Tor stand „Wanderer im Riesengebirge", 1935, nr 12.
 15. Verzeichniss des gesamten Vermógens des katholischen Kirchels ad Sanctum Annam in der Stadt auf der Schildauer Strasse zu Hirschberg, syg. 2874, s. 28-29.
 16. Der Bote aus dem Riesen Gebierge 1872-1914.
 17. Karta identyfikacyjna.

18. T. Paślawski, Brama Wojanowska. Inwentaryzacja pomiarowa podczas archeologicznych badań ratowniczych, Jelenia Góra 1997 (maszynopis) jest w posiadaniu Oddziału Służby Ochrony Zabytków we Wrocławiu Delegatury w Jeleniej Górze, sygn. 137 /ARCH/97.
19. Akta m. Jelenia Góra, sygn. 2874
20. E. Szczepański, Średniowiecze, op. cit. s. 102.
21. Tamże, s. 102; Codex Diplomaticus Silesiae, t. XXX, Breslau 1925, nr 6620, s. 173.
22. J. D. Hensel, Historische - topographische, op. cit. s. 97; J. K. Herbst, Chronik der Stadt, op. cit. s. 42; M. Vogt, Illustrierte Chronik, op. cit. s. 18
23. „Montanis subditum, quod Cervinum montem appellant, parvum est oppidum, sed egregie cinctum" (B. Stenius, Descriptio, op. cit. s. 22)
24. „Haec gemis tua dum spectaret ocellis
Moenia, quae longo duplicis regit ambitus orbe" (P. Vulturinus, Panegyricus Silesiacus, s. 61).
25. „Die Stadt ist mit einem zwischen Mauer umgeben und mit einem Graben verwahret" (K. Schwenkfeldt, Hirsbergischen warmen Bades, op. cit. s. 33).
26. „Ocular Plan von Situation Königlichem Immediat Stadt Hirschberg" znajduje się aktualnie w Archiwum Państwowym we Wrocławiu sygn. Karta Rejencji Wrocławskiej sygn. IV/89 Katalog planów miast i osiedli śląskich z VI-XIX).
27. J. Rozpędowski, Bastejowe fortyfikacje na Śląsku „Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej", Seria: Studia i Materiały 1975, s. 140-141.
28. tamże, s. 141.

29. H. Uhtenwoldt, Die Hirschbergischer Stadtbefeistigung „Wanderer im Riesengebirge", nr 12, 1930, s. 169.
30. H. Hoffmann, Die Kirchen, op. cit. s. 41; tenże Stanislaus Sauers Hirschberger Pfarrbuch von 1521, Breslau 1939, s. XVII.; E. Szczepański, Średniowiecze, op. cit. s. 104; Schiessscharten in der Hirschberger Innenstadt „Beobachter im Iser und Riesengebirge" nr 128 z 21 VI 1939, brak paginacji.
31. Indult biskupa Jana Rotha dla kaplicy pw. św. Anny w Jeleniej Górze z 8 maja 1505 roku zamieszcza H. Hoffmann, Stanislaus Sauers, op. cit. s. XVII oraz Schiessscharten in der Hirschberger Innenstadt.
32. Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989, s. 46; E. Szczepański, Średniowiecze, op. cit. s. 104; Schiessscharten in der Hirschberger Innenstadt.
33. „...quod ad devotam supplicacionem providorum proconsulis et consulum oppidi Hirschberg nencon Gabrielis Lothar oppidani ibidem" (H. Hoffmann Stanislaus Sauers, op. cit. s. XVII).
34."indulsimus ac praesentibus indulgemus, ita tamen, quod huiusmodi cappela domino plebano in Hirschberg, qui est et pro tempore fuerit" (H. Hoffmann, Stanislaus Sauers, op. cit. s. XVII).
35. tamże, s. 22
36. tamże, s. 22
37. A. O. Meir, Historische Bibliothek, op. cit. s. 43.
38. H. Hoffmann, Stanislaus Sauers, op. cit. s. XVII.
39. tamże, s. 23
40. E. Szczepański, Średniowiecze, op. cit. s. 105.
41. G. Schoenaich, Die schlesischen Torkirchen „Die Schlesischen Monatshefte", z. 5, Mai 1933 10 Jahr, s. 160-161.
42. Świdnica. Zarys monografii miasta pod red. W. Korty, Wrocław 1995. Kaplice bramne w Świdnicy znajdowały się pw. św.

- Wawrzyńca przy ul. Długiej, św. Piotra przy ul. Piotrowej., św. Wolfganga przy ul. Franciszkańskiej, św. Barbary przy ul. Strzegomskiej, św. Małgorzaty przy ul. Kraszewickiej s. 43; H. Schubert, *Bilder aus der Geschichte der Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz 1911, s. 51-55.
43. Strzegom. Zarys monografii miasta i regionu pod red. K. Matwijowskiego, Wrocław 1998, s. 27; J. Rozpędowski, Warowne kościoły na Śląsku „Rocznik Sztuki Śląskiej”, t. 6, s. 84-85.
 44. G. Schoenaich, *Die schlesischen Torkirchen*, op. cit, s. 159.
 45. Informacja oparta o przekaz ustny pochodzący od strzegomskiego duszpasterza parafii rzymskokatolickiej.
 46. B. Piechota, *Kult liturgiczny*, op. cit. s. 109
 47. H Neuling, *Schlesiens altere Kirchen*, 1884, s. 11-120; tenże *Schlesiens Kirchorte*, 1902, s. 103-223.
 48. H Neuling, *Schlesiens Kirchorte*, 1902, s. 6-296.
 49. A. O. Meir, *Historische Bibliothek*, op. cit. s. 43.
 50. H. Hoffmann, *Stanislaus Sauers*, op. cit. s. 21.
 51. H. Hoffmann, *Die Kirchen*, op. cit. s. 41.
 52. „In die Annae ministratur ad summam missam et fit stacio in capella S. Annae (H: Hoffmann, Stanislaus Sauers, s. XIV).
 53. B. Piechota, *Kult liturgiczny*, op. cit. s. 12; A. O. Meier, *Historische Bibliothek*, op. cit. s. 44; J. Mandziuk, *Działalność kościelna Jana v Turzo, biskupa wrocławskiego (1506-1520)* „Colloquium Salutis”, t. 10, Wrocław 1978, s. 117; Słownik nazw miejscowości w Polsce północnej i zachodniej Stanisława Rosponda podaje za siedem odpowiedników niemieckiej nazwy Lorendorf. Łaszowa k. Bolesławca, Wawrzeńczyce k. Wrocławia, Woskowice Małe k. Namysłowa, Wawrzęcice k. Kozuchowa, Wawrów k. Gorzowa Wielkopolskiego, Wawrzyńcowice k. Prudnika, Wawrzyńcowskie k. Oleśnicy.

54. M. Montbach, *Statuta Synodalia diocesana sanctae ecclesiae Vratislaviensis, Vratislaviae 1855*, s. 116; J. Mandziuk, *Działalność kościelna Jana v Turzo, biskupa wrocławskiego (1506-1520) „Colloquium Salutis”, t. 10, Wrocław 1978*, s. 104-117.
55. Jelenia Góra. *Zarys rozwoju miasta*, op. cit. s. 41-42.
56. Tamże, s. 42; *Kościół i kaplice Jeleniej Góry*, s. 12-13.
57. H. Hoffmann, Stanislaus Sauers, op. cit. s. 26-27; *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, t. XVII, Breslau 1883, s. 23; S. J. Erhardts, *Presbiterologie des evang. Schlesiens*, cz. I, Liegnitz 1780, s. 175-176.
58. H. Hoffmann, Stanislaus Sauers, op. cit. s. 27; J. D. Hensel, *Historische - topographische*, op. cit. s. 496.
59. H. Hoffmann, Stanislaus Sauers, op. cit. s. 27; G. Zimmermann, *Das Breslauer Domkapitel im Zeitalter der Reformation und Gegenreformation (1500-1600)*, t. 2, Breslau 1938, s. 481; M. Burbianka, *Śląski bibliofil Stanisław Sauer, wychowanek Uniwersytetu Jagiellońskiego „Roczniki Biblioteczne”, R. VIII, z. 1-2, Wrocław 1964*; J. D. Hensel, *Historische - topographische*, op. cit. s. 496.
60. H. Hoffmann, Stanislaus Sauers, op. cit. s. 2-7, 27;
61. H. Hoffmann, Stanislaus Sauers, op. cit. s. 27;
62. H. Hoffmann, Stanislaus Sauers, op. cit. s. 27; Jelenia Góra. *Zarys rozwoju miasta*, op. cit. s. 42; S. J. Erhardts, *Presbiterologie des evang. Schlesiens*, cz. I, Liegnitz 1750, s. 179.
63. A. O. Meir, *Historische Bibliothek*, op. cit. s. 43.
64. M. D. Zeller, *Hirschbergische Merkwürdigkeiten*, op. Cit. S. 159; J. D. Hensel, *Historische - topographische*, op. cit. S. 145; M. Vogrt, *Ilustirte Chronik*, op. cit. 443; C. J. Lindner, *Schriften zur Chronik des Kaspar Gottlieb Lindner, akta miasta Jeleniej Góry*, syg. 3671 s. 47, *Archiwum Państwowe w Jeleniej Górze*.

65. Allgemeine Deutsche Biographie, t. 31, Leipzig 1890, s. 253-255;
P. Regell, Die älteste Nachricht von Riesengebirgsverein
„Wanderer im Riesengebirge" 1892, nr 12, s. 14.
66. S. J. Erhardts, Presbyterologia, cz. III, Liegnitz 1784, s. 201; N.
Henelii ab Hennenfeld, Silesiographia renovata, Vratislaviae
1704, s. 216; J. H. Caspar, Silesia Togata, Liegnitz 1706, s. 341; A.
Andrejew, Wkład jeleniogórczan do kultury polskiego renesansu
„Regionalizm i Szkoła" Jelenia Góra 1985, s. 132-133; R. Kincel,
Śląski piewca czynów Stefana Batorego „Poglądy" R. 14. 1975, nr
19, s. 18-20.
67. Akta miasta Jelenia Góra syg. 2874; G. Grundmann, Dort, op. cit.
s. 202.
68. Jelenia Góra. Zarys miasta, op. cit. S. 57.
69. tamże, s. 58.
70. tamże, s. 58.
71. tamże, s. 58.
72. tamże, s. 58.
73. tamże, s. 58.
74. tamże, s. 59.
75. tamże, s. 60-63.
76. H. Hoffmann, Die Jesuiten in Hirschberg, Breslau 1934, s. 24, 53-
59; akta miasta Jelenia Góra syg. 2874.
77. G. Grundmann, Dort, op. cit. S. 201; E. Różycka, J. Rozpędowski,
Jelenia Góra „Śląsk w zabytkach sztuki", Wrocław 1975, s. 170.
78. G. Grundmann, Dort, op. cit. S. 201.
79. tamże, s. 201.
80. A. Borys, Wykaz burmistrzów i prezydentów Jeleniej Góry od XV
wieku „Rocznik Jeleniogórski", t. XXIX, 1997, Jelenia Góra 1997,
s. 165; Georg Wilhelm Ermerich był burmistrzem Jeleniej Góry w
latach 1723-1742.

81. Akta miasta Jeleniej Góry, syg. 2874.
82. „Hoc templum sanctae Annae, quod irregularibus et antiquis fundationis cassatis pro propugnaculo civitatis aptatum fuit anno 1709 munificentia praenobilis et operctabilis magistratus partim, partim piorum catholicorum elemoynis restauratum et in formam ecclesiae redactum est (akta miasta Jeleniej Góry syg. 2874).
83. G. Grundmann, Schlesische Architekten im Dienste der Herrschaft Schaffgotsch und der Propstei Warmbrunn, Strassburg 1930, s. 41. Bliższe wiadomości o Kasprze Jentschu G. Grundmann podaje w „Grufkapellen des Achtzehnten Jahrhunderts in Niederschlesien und der Oberschlesien. Studien zur Deutschen Kunstgeschichte“, Strassburg 1916, s. 94.
84. E. Różycka, J. Rozpędowski, Jelenia Góra, op. cit. s. 170; M. D. Zeller, Vermehrten Hirschbergischer, op. cit. s./ 159; Schiessscharten in der Hirschberge, op. J. Łaborewicz, Świątynie Jeleniej Góry, Kaplica św. Anny (maszynopis); J. D. Hensel, Historische - topographische, op. cit. s. 516; J. K. Herbst, Chronik, op. cit. s. 387; M. Vogt, Ilustirte, op. cit. s. 443.
85. E. Różycka, J. Rozpędowski, Jelenia Góra, op. cit. s. 170; G. Grundmann, Schlesische Architekten, op. cit. s. 41.
86. G. Grundmann, Schlesische Architekten, op. cit. s. 41; M. D. Zeller, Vermehrten, op. cit. s. 159;); J. D. Hensel, Historische - topographische, op. cit. s. 516; J. K. Herbst, Chronik, op. cit. s. 386; M. Vogt, Ilustirte, op. cit. s. 443; J. G. Knie, Alphabetisch -statisch -topogrphische Uebersicht der Dórfer, Flecken, Stadte und anderen Orte, Breslau 1845, s. 837.
87."vor etlichen Jahren aber, nemlich Anno 1715 gluklich repariret" (M. D. Zeller, Vermehrten, op. cit. s. 159.).
88. Akta miasta Jelenia Góra syg. 2874.
89. tamże, syg. 2874.

90. tamże.
91. Akta miasta Jelenia Góra syg. 2874 z 21 sierpnia 1783.
92. Akta miasta Jelenia Góra syg. 2874.
93. tamże.
94. G. Grundmann, Dort, op. cit. s. 202.
95. tamże, s. 202.
96. Akta miasta Jelenia Góra syg. 2874.
97. tamże.
98. tamże.
99. G. Grundmann, Dort, op. cit. s. 202.
100. Akta miasta Jelenia Góra syg. 7713, s. 13, 87.
101. Akta miasta Jelenia Góra syg. 7713 z 9 X 1932.
102. Akta miasta Jelenia Góra syg. 7704 z 27IX 1911 i 27 II 1912.
103. tamże.
104. Akta miasta Jelenia Góra syg. 7713.
105. tamże.
106. G. Grundmann, Dort, op. cit. s. 202.
107. Akta miasta Jelenia Góra syg. 2874, 2875.
108. Akta miasta Jelenia Góra syg. 2874.
109. Chronikalische Nachrichten uber die katolische Stadtpfarkirche ad St. Erasmus et St. Pancratium zu Hirschberg „Wanderer im Riesengebirge“, R. 1929, nr 8, s. 126; Księga Ślubów (1745-1766) parafii rzymskokatolickiej w Jeleniej Górze pw. św. Erazma i Pankracego, s. 518.
110. M. D. Zeller, Vermehrten, op. cit. s. 159.
111. Akta miasta Jelenia Góra syg. 2874.
112. tamże.
113. Akta miasta Jelenia Góra syg. 2875.
114. J. Umiński, Historia Kościoła, t. II, Opole 1960, s. 404-406-446.

115. P. Schincke, Anfang und Ende altkatholischen Kirchengemeinde Hirschberg in Riesengebirge „Archiv für schlesische Kirchengeschichte“, t. XIX, Hildesheim 1961, s. 305.
116. Der Bote aus dem Riesen Gebirge (dalej Bote), 1874, nr 4, s. 242, Bote, 1876, nr 86, s. 4; P. Schincke, Anfang, op. cit. s. 305.
117. P. Schincke, Anfang, op. cit. s. 306.
118. Bote, 1873, nr 9, s. 4.
119. Bote, 1873, nr 52, s. 984.
120. Bote, 1872, nr 109, s. 3125.
121. Bote, 1873, nr 52, s. 984, Bote, 1872, nr 109, s. 3125.
122. Bote, 1873, nr 9, s. 4.
123. J. Umiński, Historia Kościoła, t. II, s. 391.
124. Gestz, Betreffend die Rechte der altkatholischen Kirchengemeinschaften an dem kirchlichen Vermógen „Gesetz Sammlung für die Kóniglichen Preussischen Staaten“, Berlin 1875, nr 24, s. 333-334.
125. Bote, 1873, nr 51, s. 960.
126. Bote, 1873, nr 52, s. 984.
127. Bote, 1873, nr 52, s. 984.
128. Bote, 1876, nr 86, s. 4.
129. Bote, 1876, nr 86, s. 4.
130. Bote, 1873, nr 144, s. 2465.
131. Bote, 1876, nr 86, s. 4; Gestz, Betreffend, op. cit. parag 5.
132. Bote, 1876, nr 7, s. 5/6.
133. Bote, 1876, nr 156, s. 4.
134. Bote, 1876, nr 156, s. 4/5
135. Bote, 1876, nr 156,
136. Bote, 1873, nr 1, s. 5; Bote, 1873, nr 9, s. 18; Bote, 1873, nr 12, s. 197 Bote, 1873, nr 152, s. 3981; Bote, 1873, nr 47, s. 137; Bote, 1875, nr 250, s. 3; Bote, 1873, nr 81, s. 1497; Bote, 1873, nr 81, s.

- 1497; Bote, 1873, nr 97, s. 1747; Bote, 1873, nr 117, s. 2052; Bote, 1873, nr 144, s. 2465; Bote, 1875, nr 250, s. 3;
137. Bote, 1875, nr 250, s. 3.
138. Bote, 1875, nr 31, s. 5; Bote, 1875, nr 50, s. 5; Bote, 1875, nr 14, s. 4; Bote, 1875, nr 50, s. 5; Bote, 1876, nr 86, s. 4; M. Vogt, *Ilustirte*, op. cit. s. 580.
139. Bote, 1875, nr 53, s. 4.
140. Bote, 1876, nr 86, s. 5; Bote, 1876, nr 147, s. 4; Bote, 1876, nr 156, s. 4; Bote, 1876, nr 159, s. 4; Bote, 1876, nr 156, s. 4; Bote, 1877, nr 158, s. 4.
141. Bote, 1883, nr 47, s. 4; Bote, nr 252, s. 4; Bote, 1884, nr 1, s. 4; Bote, 1879, nr 275, s. 3; Bote, 1881, nr 242, s. 3; Bote, 1881, nr 225, s. 3; Bote, 1878, nr 69, s. 4; Bote, 1879, nr 93, s. 2.
142. Bote, 1884, nr 256, s. 4
143. Bote, 1886, nr 35, s. 3; Bote, 188, nr 68, s. 4; Bote, 1890, nr 77, s. 6.
144. Bote, 1897, nr 33, s. 3; Bote, 1897, nr 224, s. 5.
145. Bote, 1908, nr 235, s. 17; Bote, 1908, nr 306, s. 10; Bote, 1908, nr 217, s. 5; Bote, 1910, nr 256, s. 10; akta miasta Jelenia Góra syg. 2874.
146. P. Schincke, *Anfang*, op. cit. s. 306.
147. P. Schincke, *Anfang und Ende des Kirchenpatronats der Stadt Hirschberg in Riesengebirge unter besonderer Berücksichtigung der Regulative für die Wahl des Pfarres „Archiv für schlesische Kirchengeschichte“*, t. XVII, Hildesheim 1959, s. 301.
148. Bote, 1874, nr 12, s. 157.
149. Bote, 1876, nr 159, s. 4.
150. Bote, 1879, nr 93, s. 2.
151. Bote, 1888, nr 164, s. 4.

152. Bote, 1879, nr 93; Bote, 1878, nr 69; Bote, 1882, nr 195; Bote, 1887, nr 158.
153. Bote, 1873, nr 135, s. 2327; Bote, 1876, nr 86, s. 5.

Bibliografie

A. Materiały rękopiśmienne

1. Akta miasta Jelenia Góra syg. 2874, 2875, 2876, 2877, 7703, 7704, Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze.
2. I. Łaborewicz, Świątynie Jeleniej Góry, kaplica św. Anny (maszynopis).
3. Schriften zur Chronik des Kaspar Gottlieb Lindner, syg. 3671, Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze.
4. Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Delegatura Służby Ochrony Zabytków w Jeleniej Górze.
5. Karta ewidencyjna zabytków ruchomych, Delegatura Służby Ochrony Zabytków w Jeleniej Górze.
6. T. Pasławski, Brama Wojanowska. Inwentaryzacja pomiarowa przeprowadzona podczas archeologicznych badań ratowniczych, Jelenia Góra 1997 (maszynopis), Oddział Służby Ochrony Zabytków we Wrocławiu Delegatura w Jeleniej Górze, syg. 137/ARCH/97.
7. M. D. Zeller, Vermehrter Hirschbergische Merkwürdigkeiten, Vierdtern Theil darinnen von den Hirschbergischen Parochis, Pastoribus oder Stadt Pfarren und Scholae Rectoribus gefandelt wird von dem St. Annen Kirchel, akta miasta Jeleniej Góry t. IV, syg. 2889, s. 159 Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział Jeleniej Górze.

B. Źródła drukowane

1. Codex Diplomaticus Silesiae, t. XXX, Breslau 1925, nr 6620.
2. Chronikalische Nachrichten uber die katholische Stadtpfarrkirche ad St. Erasmus et St. Pancratium zu Hirschberg „Wanderer im Riesengebirge“, R. 1929, nr8.
3. Indult biskupa Jana Rotha dla kaplicy z 8 maja 1505 roku H. Hoffmann, Stanislaus Sauers Hirschberger Pfarrbuch von 1521, Breslau 1939.
4. Gestz, Betreffend die Rechte der altkatholischen Kirchengemeinschaften an dem kirchlichen Vermögen „Gesetz Sammlung fur die Königlischen Preussischen Staaten“, Berlin 1875.
5. Księga Ślubów (1745-1766) parafii rzymskokatolickiej w Jeleniej Górze pw. św. Erazma i Pankracego.
6. M. Monatbach, Statuta Synodalia diocesiana sanctae ecclesiae Vratislaviensis, Vratislavia 1855.
7. H. Neuling, Schlesiens altere Kirchen und kirchliche Stiftungen Names des Vereins fur Geschichte und Altherthum Schlesiens, Breslau 1884.
8. H. Neuling, Schlesiens Kirchorte und ihre kirchliche Stiftungen, Breslau 1902.

C. Czasopisma

1. Der Bote aus dem Riesen Gebirge 1872-1914.
2. Beobachter im Iser und Riesengebirge nr 128, 1939.
3. Zeitschrift des Vereins fur Geschichte und Alterthum Schlesiens, t. XVII, Breslau 1883.

D. Drukowane kroniki Jeleniej Góry

1. J. D. Hensel, Historische - topogrphische Beschreibung der Stadt Hirschberg in Schlesien, Hirschberg 1797.
2. J. K. Herbst, Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien bis zum Jahre 1847, Hirschberg 1849.
3. M. Vogt, Ilustirte Chronik der Stadt Hirschberg in Schlesien, Hirschberg 1876.
4. Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta pod red. Z. Kwaśnego, Wrocław 1989.

E. Opracowania

1. Allgemeine Deutsche Biographie, t. 31, Leipzig 1890.
2. A. Andrejew, Wkład jeleniogórczan do kultury polskiego renesansu „Regionalizm i Szkoła”, Jelenia Góra 1985.
3. A. Andrejew, Dzieje kaplicy pw. św. Anny -jeleniogórskiej bastei, „Niedziela Legnicka” nr 26 z 27 VI 1998.
4. A. Borys, Wykaz burmistrzów i prezydentów Jeleniej Góry od XV wieku „Rocznik Jeleniogórski”, t. XXIX, 1997.
5. M. Burbianka, Śląski bibliofil Stanisław Sauer, wychowanek Uniwersytetu Jagiellońskiego „Roczniki Biblioteczne” R. VIII, z. 1-2, Wrocław 1964.
6. J. H. Caspar, Silesia Togata, Liegnitz 1706.
7. S. J. Erhardts, Presbyterologia, cz. I 1780; cz. III, 1784.
8. H. Hoffmann, Die Kirchen Katholischen Pfarrei Hirschberg, Breslau 1939.
9. H. Hoffmann, Stanislaus Sauers hirshberger Pfarrbuch von 1521, Breslau 1939.
10. H. Hoffmann, die Jesuiten in Hirshberg, Breslau 1934.
11. N. Heneli ab Hennenfeld, Silesiographia renovata, Vratislaviae 1704.
12. G. Grundmann, Gruftkapellen des Achtzehnten Jahrhunderts in Niederschlesien und der Oberschlesien. Studien zur Deutschen Kunstgeschichte”, Strassburg 1916.
13. G. Grundmann, Schlesische Architekten im Dienste der Herrschaft Schaffgotsch und der Propstei Warmbrunn, Strassburg 1930.

14. G. Grundmann, Dort, wo das Schildauer Tor stand „Wanderer im Riesengebirge", 1935, nr 12.
15. J. G. Knie, Alphabetisch -statisch - topogrphische Uebersicht der Dórfer, Flecken, Stadte und anderen Orte, Breslau 1845.
16. R. Kincel, Śląski piewca czynów Stefana Batorego „Poglądy" R. 14. 1975, nr 19.
17. Świdnica. Zarys monografii miasta pod red. W. Korty, Wrocław 1995.
18. Kościoły i kaplice Jeleniej Góry, wydanie powojenne w języku polskim bez daty i miejsca wydania.
19. H. Lutsch, Verzeichnis der Kunstdenkmaler der Provinz Schlesien, t. 2, Breslau 1889.
20. J. Mandziuk, Działalność kościelna Jana v Turzo, biskupa wrocławskiego (1506-1520) „Colloquium Salutis", t. 10, Wrocław 1978.
21. Ocular Plan von Situation Kóniglichen Immediat Stadt Hirschberg.
22. A. O. Meir, Historische Bibliothek. Studien zur Vorgeschichte der Reformation, Mtinchen 1903.
23. Strzegom. Zarys monografii miasta i regionu pod red. K. Matwijowskiego, Wrocław 1998.
24. B. Piechota, Kult liturgiczny św. Anny na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych „Rocznik teologiczny Śląska Opolskiego, Opole 1970.
25. P. Regell, Die alteste Nachricht von Riesengebirgsverein „Wanderer im Riesengebirge" 1892, nr 12.
26. Roczniki Biblioteczne, R. VIII, Wrocław 1964, z. 1-2.
27. J. Rozpędowski, Warowne kościoły na Śląsku „Roczniki Sztuki Śląskiej", t. 6, Wrocław 1968.0

28. J. Rozpędowski, Bastejowe fortyfikacje na Śląsku „Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej”, Seria: Studia i Materiały 1975.
29. E. Różycka, J. Rozpędowski, Jelenia Góra „Śląsk w zabytkach sztuki”, Wrocław 1975.
30. P. Schincke, Anfang und Ende des Kirchenpatronats der Stadt Hirschberg in Riesengebirge unter besonderer Berücksichtigung der Regulative für die Wahl des Pfarrers „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, t. XVII, Hildesheim 1959.
31. P. Schincke, Anfang und Ende altkatholischen Kirchgemeinde Hirschberg in Riesengebirge „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, t. XIX, Hildesheim 1961.
32. G. Schoenaich, Die schlesischen Torkirchen „Die Schlesischen Monatshefte”, z. 5 Mai 1933 10 Jahr.
33. K. Schwenkfeldt, Hirschbergischen warmen Bades in Schlesien, Górlitz 1607.
34. B. Stenius, Descriptio totius Silesiae et civitatis Vratislaviensis „Scriptores rerum Silesiacarum”, t. XVIII, Breslau 1902.
35. E. Szczepański, Średniowieczne umocnienia Jeleniej Góry „Rocznik Jeleniogórski”, t. XX, Wrocław 1982.
36. H. Schubert, Bilder aus der Geschichte der Stadt Schweidnitz, Schweidnitz 1911.
37. H. Uhtenwoldt, Die Hirschbergischer Stadtbefestigung „Wanderer im Riesengebirge”, 1930, nr 12
38. J. Umiński, Historia Kościoła, t. II, Opole 1960.
39. P. Vulturinus, Panegyricus Silesiacus die älteste Landeskunde Schlesiens „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens”, t. 35, Breslau 1901.
40. G. Zimmermann, Das Breslauer Domkapitel im Zeitalter der Reformation und Gegenreformation (1500-1600), Breslau 1938.

Aneks

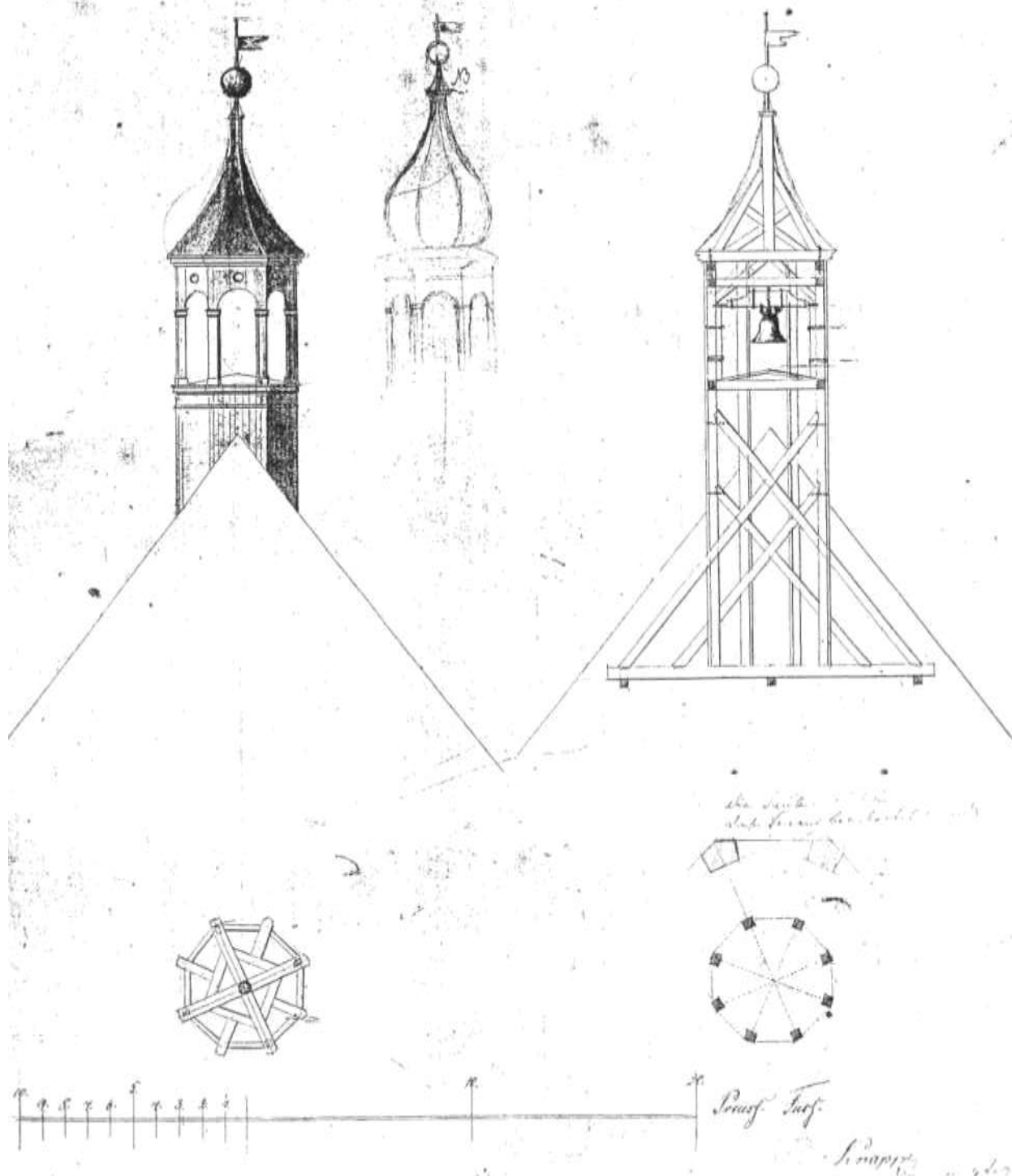
Exemplum litterarum indulti super Capella Sanctae Annae in Hirsberg.

Joannes dei gracia Episcopus Vratislaviensis etc. Tenore praesencium significamus, quibus expedit vniuersis, quod ad deuotam supplicationem Prouidorum Proconsulis et Consulum Oppidi Hirsberg necnon Gabrielis Lothar oppidani ibidem, specialem ad hoc gerentis deuocionem. De expresse consensu Honorabilis viri Domini Joannis Walther plebani moderni: quatinus propter necessitatem etiam in modum fortalicij dicti oppidi Hirsberg, ad valuum Schilderthor, Capella sub honore Omnipotentis Dei et Sanctae Annae, de nouo erigi, construi et edificari possit, indulsimus ac praesentibus indulgemus, ita tamen, quod huiusmodi Capella domino plebano in Hirsberg, qui est et pro tempore fuerit, in omnibus et singulis, sicut suo rectori perpetue sit subiecta, in eaque, sine ipsius scitu et voluntate, in diuinis officiis quibuscunque nihil instituatur, quin de plebani consensu fiat et agatur et directione. Ne sibi aut Ecclesiae in suis iuribus parochialibus quouis modo preiudicium generatur. Alioquin presentes nullius fore volumus roboris et momenti. In quorum testimonium sigillum nostrum presentibus subappendi iussimus. Actum et datum Vratislaue, die octaua mensis Mai I. Anno Domini millesimo quingentesimo quinto.

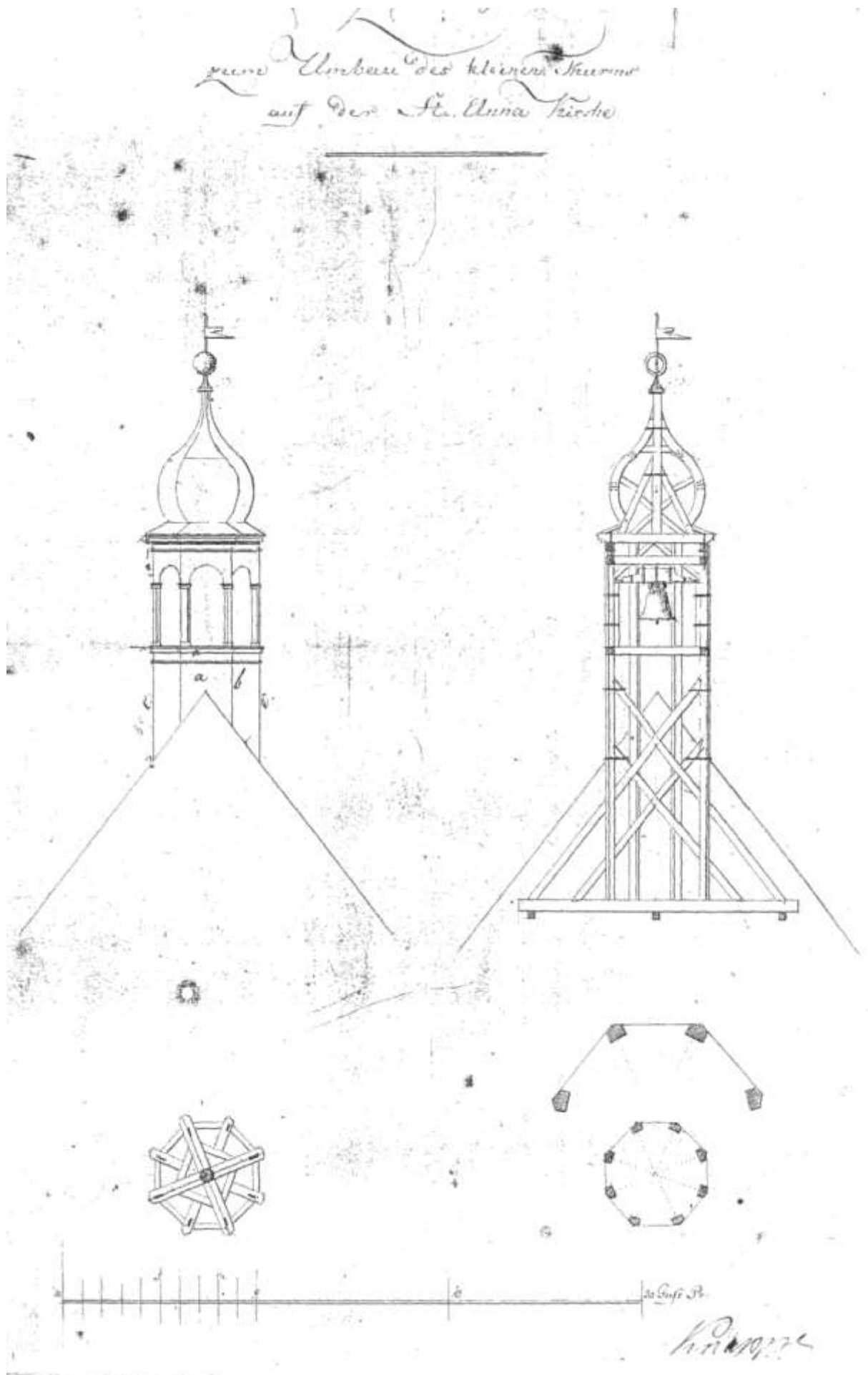
8. Die Annakapelle (S. XVII).

Dem Bischofsbriefe entnehmen wir, daß die Verehrung der hl. Anna auch in Hirschberg Wurzel geschlagen und, wohl um die Mitte des 15. Jahrhunderts, zur Erbauung einer Annakapelle geführt hatte. Sie mußte um die Jahrhundertwende der Neubefestigung der Stadt weichen. Der Bürgerschaft fehlte die Kapelle sehr. Der Bürger Gabriel Lothar nahm sich des Anliegens der Bürgerschaft an und vermochte den Rat der Stadt zu dem Beschlusse zu bringen, die Kapelle wiederaufzubauen. Im Einverständnis mit ihrem Pfarrer Johann Walther baten sie den Bischof Johannes Roth um die Erlaubnis dazu. Am 8. 5. 1505 erteilte er sie unter der Bedingung, daß nur im Einverständnis mit dem Pfarrer Gottesdienst gehalten werde. Es ging langsam genug mit dem Bau der Kapelle am Schildauer Tor. Die Jahreszahl 1514 an der Vorderseite sagt aus, wann sie fertig wurde. Der eifrige Gabriel Lothar wurde ihr Pfleger oder vicarius der Kapelle. Noch fehlte die Innenausstattung. Daher bewarben sich Pfarrer und Pfleger in Rom um Ablass für die Wohltäter. Am 13. 3. 1516 erteilten die Kardinalbischofe Johannes von Tivoli und Markus von Pränestes, die Kardinalpriester Thomas von S. Martinus in Montibus, Franz. von Johannes und Paulus, Nikolaus von S. Raphael von Ostia, Dominikus von Porto, Jakob von Albano, Franziskus von Prisca, Adrian von S. Chrysogonus, Leonhard von S. Susanna, Antonius: von S. Vitalis, Petrus von S. Eusebius, Bentinellus von S. Sabina, Laurentius von Quatuor Coronati und die Kardinaldiakone Federicus von S. Angelus, Alexander von S. Eustachius, Amadeus von S. Nikolaus in carcere Tulliano, Sigismund von Maria Nova, Markus von S. Maria in via lata und Alfred von S. Theodor, damit die Annakapelle sub porta in Hirschberg congruis frequentetur honoribus et a Christi fidelibus jugiter veneretur ac ipsius structuris et edificiis devote reparetur, conservetur et manuteneatur necnon libris, calicibus, luminaribus, ornamentis ecclesiasticis ac rebus aliis divino cultui inibi necessariis decenter muniatur, allen Gläubigen, wenn sie nach reumütiger Beicht zu Johannes, Stanislaus, Anna, Michaelis und an den Leidensfesten des Herrn die Kapelle besuchen und Almosen für sie geben, jedesmal hundert Tage Ablass. Bischof Johannes Turzo hat das bestätigt und seinerseits vierzig Tage hinzugefügt.¹⁾

Zeichnung
zum Umbau des kleinen Turms
auf der St. Anna Kirche.

Szkic roboczy wieżyczki kaplicy św. Anny w Jeleniej Górze. Akta miasta Jelenia Góra
rys.2874

Szkic roboczy wieżyczki kaplicy św. Anny w Jeleniej Górze. Akta miasta Jelenia Góra
rys.2874

(Nr. 8329.) Gesetz, betreffend die Rechte der altkatholischen Kirchengemeinschaften an dem kirchlichen Vermögen. Vom 4. Juli 1875¹.

Wir Wilhelm, von Gottes Gnaden König von Preußen u. verordnen, mit Zustimmung beider Häuser des Landtages, für den Umfang der Monarchie, was folgt:

§1

In denjenigen katholischen Kirchengemeinden, aus welchen eine erhebliche Anzahl von Gemeindegliedern einer altkatholischen Gemeinschaft beigetreten ist, wird die Benutzung des kirchlichen Vermögens im Verwaltungswege bis auf Weiteres nach Maßgabe der folgenden Bestimmungen geordnet.

§2

Der altkatholischen Gemeinschaft wird der Mitgebrauch der Kirche und des Kirchhofs eingeräumt. Sind mehrere Kirchen (Kapellen u. s. w.) vorhanden, so kann eine Gebrauchstheilung nach bestimmten Objekten verfügt werden.

Die nämliche Gebrauchstheilung findet bezüglich der kirchlichen Geräthschaften statt.

¹ Ustawa ta jest zamieszczona w „Gesetz Sammlung für die Königlich-Preussischen Staaten, Berlin 1875 nr 24 s. 333-334

Ustawa, dotyczy praw starokatolickich wspólnot do majątku kościelnego - nagłówek z 4 VII 1875 r.

My Wilhelm z bożej łaski król w Prusach itd. zarządzamy za zgodą obu domów (izb) Landtagu w obrębie monarchii co następuje:

§1

W tych gminach katolickich, z których przeważająca liczba członków gminy przystąpiła do starokatolickiej wspólnoty zostaje uregulowane na przyszłość użytkowanie majątkiem kościelnym w drodze administracyjnej według następujących zasad

§2

Starokatolickiej wspólnocie udostępnia się we współużytkowanie kościoł i dziedziniec kościelny. Jeżeli istnieje większa liczba kościołów (kaplic itd.) to można dokonać podziału użytkowania określonych obiektów.

Tym samym podział użytkowania odnosi się do kościelnego sprzętu.

Jeżeli do wspólnot starokatolickich przystąpiła większość członków gminy, to przysługuje wspólnocie współużytkowanie kościoła do odprawienia głównej mszy w zwyczajowo określonych godzinach oraz przy istnieniu wielu kościołów wykorzystanie głównego kościoła.

Ist der altkatholischen Gemeinschaft die Mehrheit der Gemeindeglieder beigetreten, so steht der Gemeinschaft der Mitgebrauch der Kirche in den zur Abhaltung des Hauptgottesdienstes herkömmlich bestimmten Stunden, bei mehreren Kirchen der Gebrauch der Hauptkirche zu.

§3

Tritt ein Pfrundeninhaber der altkatholischen Gemeinschaft bei, so bleibt er im Besitz und Genutz der Pfrunde.

Bei Erledigung der Pfründe wird dieselbe im Fali des § 2. Abs. 3. der altkatholischen Gemeinschaft liberwiesen.

Sind mehrere Pfrunde vorhanden, so kann bei deren Erledigung mit Rücksicht auf des Zahlenverhältniß beider Theile eine Genuthheilung nach bestimmten Pfründen verfügt werden.

§4

An dem übrigen, zu kirchlichen Zwecken bestimmten Vermögen wird der altkatholischen Gemeinschaft, mit Rücksicht auf das Zahlenverhältniß beider Theile, der Mitgenuß eingeräumt.

Umfaßt die altkatholische Gemeinschaft die Mehrheit der Gemeindeglieder und ist die Zahl der übrigen Gemeindeglieder nicht mehr erheblich, so kann die Einräumung des vollen Genusses an die Gemeinschaft verfügt werden.

§3

Przystąpienie posiadacza prebendy gminy starokatolickiej to pozostaje ona w posiadaniu i użytkowaniu prebendy.

Przy wykonywaniu prebendy jest w tym samym przypadku stosowany § 2 ust. 3 gminy starokatolickiej.

Jeżeli istnieje większa liczba prebend, to przy ich wykonywaniu należy mieć wzgląd na stosunki ilościowe obu części przy rozporządzaniu częściami pożytkami stosownie do określonych prebend.

§4

Przy podziale pozostałych określonych dóbr służących kościołowi przysługuje starokatolickiej wspólnocie współużytkowanie z uwzględnieniem stosunków ilościowych obu części.

Jeżeli wspólnota starokatolicka obejmuje większość członków gminy, a liczba pozostałych członków gminy nie jest już znacząca, to można rozporządzić przyznanie pełni pożytków. Jednocześnie, w tym przypadku odbywa się nowy wybór zarządu kościoła i reprezentacji wspólnoty.

§5

Starokatolickimi wspólnotami w rozumieniu tej ustawy są zarówno starokatolickie związki utworzone w celu służby bożej jak również tym samym naczelnym prezes, który jest

Gleichzeitig hat in diesem Falle eine Neuwahl des Kirchenvorstandes und der Gemeindevertretung stattzufinden.

5

Altkatholische Gemeinschaften im Sinne dieses Gesetzes sind sowohl die zu gottesdienstlichen Zwecken gebildeten altkatholischen Vereine, sofern dieselben von dem Oberpräsidenten als kirchlich organisirt anerkannt worden sind, als auch die altkatholischen Parochien.

Die Mitglieder der altkatholischen Parochien bleiben verpflichtet, zu der Unterhaltung der Kirche, des Kirchhofs und der sonstigen Vermögensstücke beizutragen, deren Benutzung ihnen nach den §§2. bis 4. dieses Gesetzes zusteht.

§6

Ueber die Art und den Umfang der den altkatholischen Gemeinschaften nach den §§. 2 bis 5. dieses Gesetzes einzuräumenden Rechte entscheidet der Oberpräsident.

Gegen die Entscheidung des Oberpräsidenten steht die Berufung an den Minister der geistlichen Angelegenheiten offen.

Die Entscheidungen sind im Verwaltungswege vollstreckbar.

§7

In den eigenthumsverhältnissen des kirchlichen Vermögens tritt

urnazy jako duchowny organizator, jak również starokatolickie parafie. Członkowie starokatolickich parafii obowiązani są przyczyniać się do utrzymania kościoła, dziedzina kościelnego i innych części dóbr, których użytkowanie przysługuje im wedle §§2-4 tej ustawy

§6

O sposobie i zakresie uprawnień przyznanych gminom (wspólnotom) starokatolickim w paragrafach 2 do 5 tej ustawy decyduje naczelnny prezes.

Od decyzji naczelnego prezesa jest otwarta apelacja do ministra spraw duchowych.

Decyzje są w pełni wykonalne na drodze służbowej.

§7

W stosunkach własnościowych dóbr kościelnych przez ustawę nie następują żadne zmiany.

§8

Członkiem wspólnoty w rozumieniu tej ustawy są wszyscy mężczyźni, pełnoletni katolicy, którzy mieszkają w gminie katolickiej.

Samodzielnymi są niniejsi, którzy posiadają własny dom, albo sprawują urząd publiczny, albo posiadają własny interes lub są członkiem rodziny, która ten interes prowadzi, a którzy nie pozostają ani pod opieką, ani pod kuratelą.

durch dieses Gesetz keine Aenderung ein.

§8

Gemeindemitglieder im Sinne dieses Gesetzes sind alle männlichen, volljährigen, felbststandigen Katholiken, welche in der katholischen Kirchengemeinde wohnen.

Selbstständig sind diejenigen, welche einen eigenen Hausstand haben, oder ein öffentliches Amt bekleiden, oder ein eigenes Geschäft oder als Mitglied einer Familie deren Geschäft führen und weder unter Vormundschaft noch unter Pflege-schaft stehen.

§9

Der Minister der geistlichen Angelegenheiten ist mit der Ausführung dieses Gesetzes beauftragt.

Urkundlich unter Unserer Höchsteigenhändigen Unterschrift und beigedrucktem Königlichen In-fiegel.

Gegeben Bad Ems, den 4. Juli 1875.

(L.S.) Wilhelm.
Fürst v. Bismarck. Camphausen. Gr.
zu Eulenburg. Leonhardt. Falk. v.
Kameke. Achenbach. Friedenthal.

§9

Minister spraw duchowych
jest odpowiedzialny za wprowadze-
nie niniejszej ustawy.

Autentyczność naszym au-
tentycznym podpisem i odciskiem
królewskich insygniów potwier-
dzam.

Wydano, Bad Ems, 4 lipca
1875 r.

Uwagi na temat pracy autorstwa Adolfa Andrejewa zatytułowanej:

„Dzieje kaplicy Św. Anny w Jeleniej Górze do maja 1945 r.

Szkic historyczno-architektoniczny”.

Praca jeleniogórskiego historyka, Pana Adolfa Andrejewa dotyczy historii interesującego, ważnego i stosunkowo mało znanego obiektu, na terenie starego miasta w Jeleniej Górze, jakim jest kaplica Św. Anny. W swoim obszernym studium autor wyczerpująco i wszechstronnie, opisał budowlę i jej burzliwe dzieje, koncentrując się głównie na mało dotychczas znanych w literaturze, a niezwykle interesujących, faktach dotyczących użytkowania świątyni jako miejsca kultu religijnego na przestrzeni wieków. Jako historyk nie ustrzegł się jednak błędów terminologicznych przy opisie budowli i analizie jej jako dzieła architektury, które przynależy do obszaru stosowania pojęć z zakresu historii sztuki, o co autora trudno obwiniać.

Autor określa kaplicę św. Anny mianem kościoła filialnego. Wydaje się, że właściwszym określeniem było by nazwanie jej kościołem pomocniczym parafii św. Erazma i Pankracego w Jeleniej Górze. Termin kościół filialny stosowany jest najczęściej, do świątyni obsługiwanej przez parafię, a znajdującej się poza terenem miejscowości będącej siedzibą parafii.

Omawiając literaturę przedmiotu autor nie wymienił kilka kluczowych, pozycji omawiających kaplicę jako interesujący zabytek architektury. Dotyczy to w szczególności podstawowego, inwentarza. Hansa Lutscha. „Verzeichnis den Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien”, t. 2, Breslau 1889 r. oraz wydanej w serii „Śląsk w zabytkach sztuki” monografii miasta autorstwa Ewy Różyckiej i Jerzego Rozpędowskiego, „Jelenia Góra” Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975 r. System średniowiecznych. umocnień miejskich Jeleniej Góry omówiony został w monumentalnej pozycji „Architektura gotycka w Polsce”, t.2, Warszawa 1995 r. tam, również stan badań oraz wyczerpujący wykaz literatury. Powojenne prace budowlano-konserwatorskie w kaplicy omówione zostały w poszczególnych tomach „Sprawozdań z. prac konserwatorskich” wydawanych sukcesywnie przez wrocławski urząd konserwatora zabytków.

Kaplica św. Anny w żadnym wypadku nie jest typową rotundą które to określenie dotyczy budowli zbudowanych na planie kolistym. Kaplica jest świątynią o układzie salowym

(jednoprzestrzenna), założoną na planie lekko rozszerzającego się ku wschodowi prostokąta (a właściwie trapezu), zamkniętą, od wschodu odcinkiem łuku, z basztą Bramy Wojanowskiej usytuowaną w narożniku północno-zachodnim.

Wymienione w tekście materiały budowlane takie jak granit, gnejs, i piaskowiec nie są minerałami, lecz pospolicie występującymi na naszym terenie skałami.

Wieżyczką umieszczona na środku kalenicy dachu nosi w fachowej literaturze nazwę sygnaturki.

Wnętrze kaplicy nakryte jest sklepieniem kolebkowym z lunetami a nie stropem, które to pojęcie stosuje się do określenia płaskich drewnianych, ceramicznych lub żelbetowych konstrukcji zamykających lub ograniczających wnętrze.

Zamieszczony w pracy opis umocnień miejskich jest niejasny i może prowadzić do wniosku, że z dawnego zespołu średniowiecznych, obwarowań ocalała tylko basteja przy ul. Konopnickiej, co nie jest zgodne z prawdą. Oprócz ww. zachowały się ponadto baszty Bramy Wojanowskiej i Bramy Zamkowej, baszty łupinowe z fragmentami murów pomiędzy ul. Długą i basztą Bramy Zamkowej, na płn. od Bramy Zamkowej oraz za kościołem św. Erazma i Pankracego.

Wymieniając zachowane na Śląsku kaplice zlokalizowane w zespołach miejskich murów obronnych, autor nie wymienił kaplicy św. Barbary w świdnicy z lat 1500-1501, zbudowanej przy baszcie w pobliżu Bramy Strzegomskiej.

Powyższe krytyczne uwagi dotyczą wyłącznie stosunkowo niewielkiego fragmentu pracy zawierającego opis i charakterystykę budowli. Zasadnicza część opracowania opisująca kwestie kultu św. Anny na terenie Jeleniej Góry i życia religijnego miasta w dobie reformacji i w późniejszym okresie jest niezwykle zajmująca i posiada niezaprzeczalne wartości poznawcze.

Nieźmiernie interesujący jest kompetentnie i wyczerpująco przedstawiony przez, autora opis stosunków religijnych i społecznych w przełomowym dla przyszłości Śląska okresie reformacji, opisany na szerokim tle współczesnych wydarzeń historycznych i kulturowych.

Zupełną nowością w polskiej literaturze jest opisana przez autora historia powstania i rozwoju gminy starokatolickiej na terenie Jeleniej Góry w kontekście jej związku z kaplicą św. Anny.

Podsumowując powyższe uwagi należy podkreślić, że praca Pana Adolfa Andrejewa na temat kaplicy św. Anny w Jeleniej Górze jest bardzo cenną pozycją, w której historia świątyni przedstawiona została przystępnym językiem w sposób rzetelny i wyczerpujący, a

jednocześnie interesujący dla czytelnika. W wydatny sposób poszerza krąg naszej dotychczasowej wiedzy na temat historii miasta i regionu szczególnie w słabo dotychczas zbadanym zakresie historii duchowości dawnych mieszkańców Jeleniej Góry.

Kazimierz Śliwa

Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków

We Wrocławiu-Delegatura w Jeleniej Górze
